

BAJAI HONPOLGÁR

Várostarténeti és Környezetvédő lap

2001. április

XII. évfolyam 4. (126.) szám

Ára: 100 Ft

A BAJAI FERENCESEK HISTORIA DOMUSÁNAK OLVASATA

Helytörténetírásunk a közelmúltban újabb kötettel, a bajai ferencesek Háztörténetének latin változata után (1991), most magyar nyelvű kiadásával gazdagodott (2000 karácsony). A két kiadás között eltelt majd egy évtized megkívánta, hogy az új kiadást az újabb kutatások eredményeivel kiegészítsük.

A közreadók nem titkolt célja az volt, hogy a helytörténészek és művelődéstörténészek érdeklődésén túl szélesebb közönség is megismerkedhessen egy olyan majd két évszázad eseményeit magába ölelő kiadvánnyal, mely az olvasó érdeklődésétől függően bármely irányból megközelíthető, sokféle nyitott, és sokféle következtetésre ad lehetőséget. Mert mit is mondhat számunkra e forráskiadvány? A következőkben erre próbálunk választ adni.

Mindenekelőtt el kell mondanunk, hogy a historia domusokat sem úgy nem olvashatjuk, mintha elméleti szakkönyvet, monográfiát forgatnánk, sem úgy, mintha szépirodalmi alkotás lenne a kezünkben. Ahhoz, hogy szépségére, érdekességére ráérezzünk és mögöttes tartalmi összefüggéseit felfejtsük, csaknem együltő helyünkben kell végigolvasni,

Zsolozsmázó padok a Ferences templom énekkarzatán

*Fotó: Nagy András, 1935
A Türr István Múzeum gyűjteményéből*

mert a szerzetesek szigorú regulák szerint folyó, minden mozgalmasságtól mentes élete szinte az unalomig ismétlődően évenként majdnem ugyanazokat a bejegyzéseket irattatja a háztörténet vezetőivel. Számvetés, hányan és kik élnek még az előző évhez viszonyítva, milyen az időjárás, mikor és kik tartottak nyilvános hitvitát, hová, hányan utaztak káptalani gyűlésre, milyen előjárók jöttek évenkénti ellenőrzésre, kik a rendház újoncai és kik azok, akik elhagyták a rendet stb. A majdnem azonos adatok és a nevek tömege elbátortalaníthatja a műfajt nem ismerőt. Akkor mégis mi az, ami miatt érdemes kézbe vennünk a kötetet? Azok miatt az utalások, nemzetközi és magyar történeti események, villanásnyi élethelyzetek megemlézése miatt, melyek a sorok mögött olvasni tudóknak adalékul szolgálhatnak és bepillantást engednek egy szerzetesrend elzárt életének mindennapjaiba. Mert a látszólagos nem történések mögött mégiscsak élet folyt, de más léptékű, mint a rendház falain kívül élőké. Az eseménytelenség mögött a szigorú napirend ritmust szabott az életnek, a rendszeresség, a pontosság, használni akarás, tökéletességre való törekvés igényét és ritmusát. A Regula tanács, irányelv és áthágni nem illelő szabályrendszere a kötelességen túl egyben az élet megértéséhez szükséges iránytű is volt. A sokfelől, sokféle egyéniséggel a rendbe érkezők hasonlóvá csiszolása szükséges volt ahhoz, hogy a társak egymást elviselők, megértők közösséggé formálódjanak. Hogy mennyire nehéz lehetett ez, jól mutatják a Háztörténetben évenkénti rendszerességgel visszatérő bejegyzések: azon hallgatók lajstroma, akik engedetlenség bűne miatt kénytelenek elhagyni a rendházat vagy néha még magát a rendet is.

A részek megértéséhez néhány történeti adat ismerete feltétlenül szükséges.

A reformáció előtt majd félszáz római katolikus kolostor és zárda volt a történeti Magyarország területén, ám a XVI. században ezek mind majd teljes egészében megsemmisültek. A pusztulás okai az 1520-as évektől rohamosan terjedő reformáció hatásában, sok katolikus, — anyagi támogatást nyújtó — földesúr protestánsává válásában és a hódoltság részekén a háborús, török elleni összecsapások következményeiben keresendők. A ferences rend ugyanezen okok miatt szintén nagy veszteségeket szenvedett ez időben, de helyzetét súlyosbította az is, hogy elvesztették legjobb embereiket, hiszen körük-

ből került ki a magyar reformátusok első generációjának jelentős része: Sztárai Mihály, Kopácsi István, Ozorai Imre, Szegedi Kis István, Szkhárosi Horvát András stb. Ma már bizonyított tény, hogy a magyar reformáció lendülete a ferencesek szellemiségéből nagymértékben táplálkozott. Természetesen e folyamat összetettebb volt, hiszen közismert, hogy Eszterházy Pál a jezsuiták mellől indult, mégis a ferencesek mellé állt, vagy a kötetben gyakran felbukkanó Batthyány Ádám érseket a jezsuiták térítették meg, mégis a ferencesek „kegyes” pártfogójává vált. Ennek ellenére a ferencesek is sok embert veszítettek. A már régebben a rend lelki életéről, tevékenységéről folyó viták következtében spirituális, obszerváns (legszigorúbb fegyelmű) és konventuális ágra szakadt ferences rend a bennünket leginkább érintő korban, a XVII–XVIII. században az alábbi rendtartományokkal rendelkezett: pozsonyi központtal a mariánus rendtartomány, amely a Dunántúl és a Felvidék nyugati részét foglalta magába. Felvidéktől Szabadkáiig a salvatoriánusoké volt a terület lelki gondozása. Délebbre Szlavónia térségét a ladislaiták látták el. Karácsonyi János szerint e rendtartomány 1655-ben vált önállóvá a mariánusok zágrábi és pécsi őrségéből, ezért ugyancsak ők rendelkeztek a Nagykanizsa, Siklós, Szigetvár, Pécsstől délre eső területtel. 1729-ben lett önálló az ún. erdélyi stefanita/Stefanus rendtartomány, a Kájoni János által híressé tett Csiksomlyó központtal, melynek ferences kolostorát az évszázadok viharai sem tudták elpusztítani és folytonossága máig ér. Legkésőbb, 1757-ben alapították a kötetünk nagy részében szereplő Kapisztránói Szent János rendtartományt, melynek rendházai közül a budai, a földvári, a bajai, a mohácsi és az eszéki voltak a legjelentősebbek.

Hogyan kerültek a ferencesek e hosszan benyúló déli területekre és Bajára? A szálak a középkorig nyúlnak vissza.

A ferencesek szemléletében a szegénység elfogadása és a „simplex populus,” vagyis az egyszerű nép közötti élet és hitterjesztés volt a legfontosabb idea. Ez önmagában nagy testi-lelki megpróbáltatásokkal járt. A minden nehézséggel megbírkózó ferencesek ezért különbnek is érezték magukat a többi rendtől. Ennek valóságos alapja volt. A Dunától délre nehéz körülmények között működő szerzetesek missziós munkát végeztek, amelyet a rendjük igen nagyra értékelt. Az is közismert tény, hogy az egész Európát átszö-

vő szervezet legjobb erőit mindig a legnehezebb, legveszélyesebb területekre küldte. A térítő munka érdekében a ferencesek eleinte kifejezetten kolduló és remete életet kellett, hogy éljenek, amire előszörban a spirituálisok vállalkoztak.

A XIV. században így került a Balkánra — egy igen nehéz helyszínre — a szakirodalomban Fabianus testvérként ismert ferences, akit a Szentszék ajánlólevelekkel és néhány társával együtt 1325-ben a magyar királyhoz küldött azzal a megbízással, hogy a félsziget északi részén elterjedt bogumil eretnokség és a görögkatolikusok közötti térítő munkát végezzen. Az Avignonban is tanult Fabianus testvér személyével a franciaországi spirituális ferences szellem első ízben így került magyar földre. Helyzete korántsem volt könnyű. Térítő missziója nehezen haladt előre, s még ha valami fellendülés mutatkozott is Károly Róbert 1334-es újabb boszniai hadjárata után, valószínűleg túlságos elszigeteltsége és munkájának eredménytelensége miatt 1337 körül elhagyta országunkat. A rend munkálkodásának elősegítésére 1339-ben Geraldus Oldonis rendfőnök Visegrádon Károly (Róbert) királlyal megállapodott egy önálló boszniai vikariátus alapításában a XIV. század derekán. A ferencesek még ekkor megalapították első kolostorukat Djakováron (1347–1355). A XV. századra létszámuk olyannyira megnövekedett, hogy 1448-ban különváltak a bosnyák rendtartománytól. E rendtartomány (obszervánsok) a XV. század második felében Európa-szerte a ferencesek legnagyobb és legtekintélyesebb csoportja volt, amelyben tíz custodiába (tíz őrségbe) szervezve hetven kolostor és 1700 szerzetes működött. Az imént láttuk, hogy ez a szám bizony erősen megfogyatkozott a XVII–XVIII. századra.

Az obszerváns ferencesek tevékenysége már a XIV. századtól fokozatosan áttevődik Magyarországra, részben Nagy Lajos balkáni politikájának sorozatos kudarcjai miatt, valamint azért, mert 1347-ben engedélyt kaptak arra, hogy missziós munkájuk mellett, világi pap hiányában lelkipásztori tevékenységet is vállaljanak. A magyar lakossággal való kapcsolatuk így mindinkább kiszélesült. Bajára kerülésük szorosan összefügg a törökök által előidézett áldatlan állapotokkal és a Délvidék lakosságának, vezetőinek azzal a magatartásával, mely a katonai-politikai erőviszonyoktól függően hol a császáriak, hol a törökök ellen vagy mellett foglalt állást. Lássuk mit is ír erről Kőhegyi

Mihály az előszóban: „A török uralom alá került magyarországi területeken a hagyományos egyházi szervezet csakhamar megszűnt. A papok az első évtizedekben jórészt még a helyükön maradtak, de 1541 után tömegesen hagyták el plébániájukat. A felbomlás az 1552-es török támadó hadjárat után gyorsult fel. A paphiány óriási méreteket öltött, amiben a protestantizmus terjedésének is komoly szerepe volt. A válságos helyzeten csak szerzetesek és licenciátusok igénybevételével lehetett valamelyest enyhíteni. Róma különböző jelentések után 1610-ben döbbent rá arra, hogy Magyarországon az előretörő reformáció és a török háborúk ellenére vannak még katolikusok. Ettől az időtől kezdve missziókat küld erre a területre. V. Pál pápa 1612-ben kelt brévéjével indítja útra a pécsi jezsuita missziót... A ránk maradt viszonylag nagyszámú levélből főbb vonásaiban rekonstruálható működésük. A Bácskába ritkán jártak át s akkor is kizárólag a Dunához közeli településekre (Bács, Zombor, Kalocsa, Pataj). ...Más férfi szerzetesrendek is végeztek missziós tevékenységet Magyarországon török megszállta területén (pálosok, kapucinusok, bencések), de ezek jóval erőtlenebbek voltak és sohasem ölelték fel az ország déli területét. Bácska katolikusai számára az áldatlan helyzet javulását a bosnyák ferencrendiek misszióba való bekapcsolódása jelentette.

Az 1622-ben Rómában alakult „Sacra Congregatio de Propaganda Fide” szervezet elsősorban a boszniai — török engedéllyel működő — ferences kolostorokra támaszkodva kezdte meg munkáját.”

Az elsődlegesen lelki gondozást végző bosnyák ferencesek szívósságukkal, kitartásukkal, politikától való elzárkózásukkal, abba be nem avatkozásukkal, összességében életmódjukkal győzték meg a törököt arról, hogy nincs egyéb szándékuk, mint a katolikus vallás terjesztése s híveik gondozása. A sokáig gyanakvó török végül — kizárólag csak őket — megtűrte az országban. Természetesen ez a kapcsolat sem volt zökkenőmentes. A bosnyák-diakovári püspökség történetét feldolgozó Hodinka Antal részletesen beszámol a törökök kegyetlenkedéseiről, melyet a nekcei és atyai kolostorban vittek véghez, mivel kémeik rejtegetésével és rabok menekítésével gyanúsították az ott élő ferences barátokat.

Az események 1690 után fordulatot vettek. Adjuk vissza a szót az előszó írójának: „A törököt támogató francia király

nyugati támadása és a török új erőfeszítése nemcsak megosztotta a szövetségesek erejét, hanem lelassította, még egy évtizedig tartó, váltakozó szerencsés-jű háborúvá húzta el a felszabadító hadjáratot. Csak-hogy a császáriak sorozatos győzelmének hírére a Balkán szláv népei most már tömegesen mozdultak meg. Csernojevics Arzén pátriárka nyíltan levelezett és tárgyalt az osztrák főtisztekkel. Az átmenetileg megerősödő török hatalom ezt természetesen nem nézte jó szemmel, és megtorlásra készült. Erre aztán megkezdődött a tervszerű és általános menekülés Magyarországra. A bejövők számát nem ismerjük pontosan....Kollonics Lipót kalocsai érsek azt írta a pápának, hogy közel 60 ezer szerb (lélek vagy család?) jött Magyarországra. A tömeges menekülés magát a török nagyvezírt is megdöbbentette, mert útja során naphosszat nem talált élő embert Belgrád körül. Mindenképpen nagyobb délszláv tömeggel kell tehát számolnunk, s ezek egy része vidékünkre került.”

Valószínűnek tarthatjuk, hogy a bosnyák ferencesek nem hagyták el híveiket és ebben az időszakban (1686–1690) velük együtt menekülve, őket kísérve kerültek a Bácskába és városunkba, Bajára.

A jelen kiadás az előzőhöz képest egy tárgymutatóval is gazdagodott, amely a historia domus műfaj először olvasónak megkönnyíti az értelmezést, hiszen mintegy summázott kivonatát adja a háztörténet több évszázados eseményeinek. A kötet földrajzi nevei időrendben sem jelentenek sokat, a mutatóban való abc szerinti felsorolásuk pedig egyenesen kizárja annak a lehetőségét, hogy az összefüggések megmutatkozzanak. Előfordulási gyakoriságuk és a történelem tényei azonban segítségül hívhatók. Ragadjunk ki tehát néhányat közülük!

A betűrendbe vesző Nekcse, Pozsega, Sarengrád, Velica a magyarországi bosnyák ferencesek szempontjából fontos helyszínek. A vándorló, minden viszonytagságnak kitett ferencesek életének jelentős állomása volt a XVI. században, amikor a bosnyák rendtartomány provinciálisának sikerült kivívnia a török hatóságoknál, hogy a Duna-Száva közén elhagyott kolostorokba ők költözhessenek be, s szükség esetén ott megpihenhessenek vagy maguk is gyógyulhassanak. Az egyik volt az imént említett Pozsega közeli velicai — eredetileg Ágoston-rendi remeték épülete —, a másik a valamikori mariánus ferencesek nekcei — ottani

névhasználattal élve nasicei —, a harmadik pedig a szalvatoriánusoktól 1526-ban elhagyott Duna-parti atyai kolostor. Mivel a bajai HT a XVII. század végén kezdődik, itt Atya neve ebben a változatban már nem, de a bosnyákok/szerbek által használt későbbi névváltozatban Sarengrád néven annál többször bukkan elő a tartományi káptalani gyűlések egyik helyszínéül.

Az obszerváns ferencesek leghíresebb reformmegyéniségének, Kapisztránói Szent Jánosnak (1386–1456) a sírja tette ismertté és híres zarándokhelyé a szerémújlaki, más néven iloki kolostort. A bajai HT e hely említésével indul. 1694-ben ugyanis az olovói bosnyák konvent tagjai ide menekülnek, itt kérnek segítséget ahhoz, hogy olovói konventjüket visszaszerezhessék. Végül elpusztult rendházukba nincs miért visszatérni, végleg Szerémújlakon/Ílokon ragadnak, ennek ellenére még 1707-ben is az olovói konvent tagjaként említik magukat.

A középkori hagyományban gyökerező — ám e századokban már nem gyakorolt — vallási indíttatású (causa devotionis) külföldjárásnak, peregrinációnak Magyarországon keresztülvívő állomásai szintén fellelhetők a kötetben. A szakirodalomban mára már alaposan feldolgozott irodalmi adatok tanúsága szerint a „középkori Jeruzsálem-járás”-ként ismert zarándokutakon elsősorban a vagyonosok, nemesek vettek részt, mert a sok veszéllyel járó utazáshoz kísérőiket csak ők tudták megfizetni. A nyugatról induló és Jeruzsálemig majd három hónapot igénybe vevő zarándoklat számos állomása magyar területen volt. Az országunkban 19 napig tartó magyarországi szakasznak Győr–Fehérvár–Tolnavár–Baranyavár–Valkovár–Belgrád voltak az állomásai. Ennek az útvonalnak egyik utolsó írott és nagyon híressé vált útikalauza a „Compendiosa descriptio,” amely a XVI. században az ugyancsak ferences Pécsváradi Gábor tollából született (1519 körül).

Amint látszik, a kolostorok, az egyes földrajzi helyek története — ha csak a sorok között is olvasva —, de nyomon követhető a HT feljegyzéseiből, hiszen szinte napi gyakorisággal szemtanúi lehetünk a török elleni felszabadító küzdelmeknek. A mutató nevei és földrajzi neveinek több mint egy tucatja ezekre az eseményekre utalnak. Eszék, Pozsega, a Száva, Dervent, Tuzla, Belgrád, Bród, Zsivogozta, Zágráb stb. mind egy-egy állomásai nemcsak a törökkel vívott

küzdelemnek, hanem annak az idegeket próbára tévő eseménysorozatnak is, mely a bosnyák ferencesek életét gyökeresen megváltoztatta, hiszen a Száván innen vagy túl dúló harc eredménye meghatározta, hogy jövőjüket Magyarországon a császár alattvalójaként vagy odaát a török szolgájaként kívánják-e élni. Mint fentebb már vázoltuk, Buda elfoglalása után a Száván inneni ferenceseknek is határozniuk kellett.

A kötetben erőteljes vonulatként jelenik meg a rend évszázadokon át tudatosan szervezett oktatási tevékenysége. E tudatosság eredményeképpen a tárgyalt korszakban a ferencesek Magyarországon 17 rendi iskolával rendelkeztek. Bár a ferencesek nem tartoztak kifejezetten az oktatórendek közé, igen sokat tettek e téren. Ennek gyökerei valószínűleg a XV. századi rendi iskoláztatás megindításában és az abból kifejlődő gyakorlatban keresendők. A korabeli rendtörténet írók alig néhány ún. „szentenciákat magyarázó” előadót tudnak megnevezni. Közülük Szentmiklósi Mihály (Michael de Sancto Nicolao), Szalkai Balázs, Temesvári Pelbárt és Laskai Osvát a legismertebbek. E két utóbbi ferences irodalmi és oktatási tevékenysége megelőzte korának igényeit, és sok mindenben kijelölte az utat a következő generációk számára. Mindketten fontosnak vélték a rendtagok magas szintű teológiai képzése mellett azok magas szintű retorikai képzését. Véleményük szerint a rendtagoknak tanulmányaik befejezése után alkalmasnak kellett lenniük a gyóntatói, főként pedig a prédikátori tevékenységek ellátására. Ennek érdekében a budai ferenceseknél teológiát tanító Temesvári a kolostorokban közkézen forgó legendáriumok, szentek életének példatárgyújteményei és a XI. századtól a rendi életben jelentős „libri sententiari-umok,” szentenciagyűjtemények hatására írta meg öt híressé tevő és még életében több mint kilencven kiadást megérő beszédmintagyűjteményét az ún. „Stelláriumot.” Fiatalabb kortársa, Laskai Osvát a liturgikus könyvek mellett ugyancsak a beszédgyűjteményeket (notabiles) tartotta fontosnak és — az 1515-ös budai határozatok nyomán — ő az, aki a szónokok vizsgáztatását megszervezi, a zsolozsma alól pedig felmenti őket, hogy legyen elég idejük a felkészülésre. A Temesvári és a Laskai által pártfogolt út az „ars predicandi” művészetében teljesedik ki, melynek elméleti lépéseit évszázadokkal azelőtt ugyancsak egy ferences,

Joannes Gallensis alapozta meg a „Tractatus de arte praedicandi” művében. Ennek a prédikálásművészetnek az évszázadok folyamán kialakultak a saját kézikönyvei, az ún. „Concordantiák.” A prédikációra készülőknek elég volt csak felütnie egy ilyet az őt érdeklő adott szónál, és máris készen kapott egy tucatnyi szentírási helyet, idézeteket kész példamondatokkal. Nem véletlen tehát, hogy az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában, a Kalocsai Egyházmegyei Könyvtár kéziratai között még a legújabbkori időből is találunk efféle gyűjteményeket, mint ahogy az sem, hogy kiadott háztörténetünkben évenként többször is előfordulnak az alábbihoz hasonló bejegyzések: „X testvér nyilvánosan prédikált, ...ki is jelölték W. L. filozófiában tudós atyát, aki egyébként a legalkalmasabb a prédikálásra, ... X atya nyilvános prédikációjával, vitájával eredményesen zárta tanfolyamát stb.”

Bármely rendről is legyen szó, az oktatásügyért a legtöbbet mindig a magasan képzett rendtagok tehetik. Általában ők azok, akik a rendházakban élve a nép nevelésére, általános műveltségének emelésére minden eszközt megragadnak: színházat, drámajátékokat, passiókat játszatnak, kulturális eseményeket szerveznek, maguk is írnak. Pintér Mária Zsuzsanna alig néhány éve gyűjtötte össze és adta közre a XVIII. századi ferences iskolai színjátszás 41 magyar nyelvű passióját és több mint húsz egyéb ferences kéziratos drámáját. Jól rímél erre a bajai HT-ban felbukkanó — igaz, némi negatív felhangot is magán viselő —, nagypénteki passió és egyéb darabok előadása. A bajai rendházban élőkről lépten-nyomon kiderül magas szellemi fölkészültségük. Prédikációikat, nyilvános tudományos vitáikat németül, bunyevácul vagy magyarul egyaránt gördülékenyen képesek voltak levezetni. Pedig nevükből is zömükben kiderül, hogy nem voltak magyarok. A napi munka mellett Bacsich Antun, Csaplovich Joannes, Csevapovich Georgius, Pestalich Gregur, Tadianovich Blasius — és sorolhatnánk még a neveket —, olyan bunyevác nyelvű irodalmi munkásságot hagytak ránk örökül, melynek elemzése bizonyára újabb művelődéstörténeti adalékot szolgáltatna.

Mária Terézia Ratio Educationisának (1777), majd II. József rendeleteinek hatása szintén érzékelhető a kötetben a ferencesek intézkedéseinek, levelezéseinek nyomán követésével.

Néhány esemény azonban sajnálatosan

hiányzik a kötetből. Közülük a leginkább szembetűnő, hogy a jakobinus mozgalom vezéréről, Martinovics Ignácról, aki e rendház tagja volt, mindössze az alábbi, egyetlen bejegyzés található: „A Szent Antalról elnevezett konvent ...szerzetes család 1773. évi névjegyzéke: filozófiai tanulók: Martinovich Domonkos.” Nyilvánvaló, hogy a később kivégzésre ítélt Martinovics tettei ellenkeztek a Regulá-ban írottakkal. Szellemisségével nem vállaltak, nem vállalhattak közösséget, cselekedeteit inkább szégyellték, mint megörökítették volna. Amennyiben pedig valamelyik rendtárs, vagy háztörténet vezető egyet is értett vele — ezt mélyen el kellett hallgatnia. A Martinovics-csal történetek lejegyzése azért ennyire feltűnő, mert a világban folyó eseményekről a ferences atyák számos forrásból értesültek, és minden fontosnak vélt világeseményt — a francia forradalom történéseit, XVI. Lajos és családjának kivégzését, a napóleoni háborúkat, a spanyol forradalmi mozgalmak történetét, az 1831-es nagy kolerajárvány Európa színtű pusztításait stb. — mind-mind gondos aprólékosággal lejegyezték. A jegyzetkészítés során megpróbáltuk kideríteni, hogy milyen forrásokat ismerhettek, hiszen a bajai szemtanúk nem lehettek ott minden eseménynél. A szálak az Ephemerides latin nyelvű korabeli folyóirathoz vezetnek. Ez volt az a gyakori megjelenésű és európai kitekintésű folyóirat, mely a bajai rendházban is hozzáférhető volt. Ez méginkább megerősíti feltevésünket, hogy Martinovicsról nem azért nem írtak, mert nem tudtak róla, hanem azért, mert nem volt szabad beszélni róla.

Ugyancsak hiányolható, hogy a nagy zenei hagyományokkal rendelkező szerzetesi zenekultúra emlékei vagy szokásai a bajai rendházban nem tükröződnek. Furcsa ez, mert az olaszországi liturgikus szokásokat megőrző és a gregorián korálisok quadrát notációit lejegyző és továbbvivő ferencesek kóruskönyveinek, orgonás-könyveinek és egyéb szerkönyveinek gazdagságát könyvtárainkban máig őrzött számos töredék-forrás igazolja. Éppen a ferencesek azok, akik saját zenei hagyományokkal rendelkeztek és akik mindezt továbbvitték a XVII–XVIII. században. Megőrizték a korábbi gregorián dallamokat, de ezekhez orgonakíséretet is játszottak. Ezzel alakították ki az ún. „kolostori monódia” rájuk jellemző stílusát, mely éppen a XVIII. században élte virágkorát. A bajai HT-ban sokszor szó esik az orgona építéséről, felújításáról, Sangl Simon or-

szághatáron túl is ismert orgonaépítő munkájáról, de sem zenei hagyományaik, sem az általuk használt zenei kiadványok nyomai nem lelhetők fel e kötetben.

Sorra vehetnénk még számos felfejtendő szálát a bajai háztörténetből, de talán ez is elég ahhoz, hogy lássuk azt a szakirodalomban már eddig is felfelé ívelő folyamatot, mely a ferences rend lelki-missziós tevékenységén túl a hangsúlyt a rend kulturális szerepére helyezi. A könyvtörténeti, zenetörténeti, egyház-

történeti kutatások nyomán ma már olyan ismeretek birtokában vagyunk, amelyek túlmutatnak a rend általános történetén. A felkutatott és értelmezett könyvjegyzékek, az egyes ferences barátok életrajzi adatai, a kéziratok mind adalékul szolgálnak a ferences rend társadalmi érintkezési formáiról. A historia domusok is e sorba illeszthetők. A bajai rendházé is, amelynek olvasásához ha érző szívvel és értő füllel kezdünk, különleges szellemi élményben részesülhetünk.

Végezetül elmondhatjuk, hogy kötetünk egyben csendes főhajtás és emlékezés a fordítás igen kényes munkáját igényesen végző volt szeremlei plebánosra, Kapocs Nándorra.

(A bajai ferencesek háztörténete I. 1694–1840. Ford. Kapocs Nándor. Sajtó alá rend., előszó és jegyz.: Kőhegyi Mihály, mutatók: Pajor Enikő. Baja, 2000. Türr István Múzeum. 619, [2] p. (Bajai Dolgozatok, 12.))

Dr. Pajor Enikő

Beszélgetés Richter Ilonával új könyvéről

AJÁNLÁS

*Mint mikor meghitt, téli este, tétován öreg holmik
között matatsz. S kezedbe kerül egy száraz virág,
kagyló, kavics, kép. Apró életkacat.*

*Csak ülsz és nézel a tárgyak törött tükrén. Őledben
a múlt poros skatulyája. Úgy érzed, nincs több. Ami
fontos, ennyi: kagyló, kavics kép, kis fakult virággal.*

S olyan jólesik csendben emlékezni.

Ezekkel a sorokkal ajánlja Richter Ilona Emlékkönyv című kötetét az olvasóknak. Fogadjuk szeretettel. Szedjük elő mi is életünk apró ereklyéit és emlékezzünk, együtt vele.

Hosszú, majd másfél évtizedes kiadási csend előzte meg Richter Ilona új, műfaját váltó kötetét.

Neve elsősorban tudományos illusztrátorként vált ismertté. Egy évtizedes nápolyi tengerbiológiai munkásságát két monográfiája őrzi. Ezek közül az utóbbi 1982-ben Frankfurtban a Stiftung Buchkunst kitüntetésében részesült mint Németország legszebb könyveinek egyike.

Itthon gyermekkönyvei ismertek: Homokország, Pandi, Úton-útfélen, Virágok, Termések. A mese és az ismeretterjesztés mezsgyéjén – tollal, ecsettel –, a természet szeretetére és védelmére nevel. Utolsó könyve: Egy cseppben a tenger, a Nemzetközi Gyermekkönyv Tanács (IBBY) Magyar Bizottságától Az év gyermekkönyv-illusztrációja 1988 kitüntető címet nyerte el.

Azután jött a csend...

– Miért? – kérdezem Richter Ilonát. – Miért?

– Ahhoz, hogy a „miértre” felelni tudjak, először a „csendre” kell válaszolnom.

A csend számomra életforma. A külső csend szükségzerű, a belső csend törvényszerű. A csend nekem olyan, mint a növénynek a magház. Benne érnek a gondolatok.

Ma drága dolog a csend, mert kevés van belőle. A zaj világát éljük. A befelé hallgatás, a csendes szavak és a halk lépések ideje lejárt. Aki így él, így szól, így közeledik, azt rendszerint észre sem veszik. Ez a válaszom a „miértre”.

– Akkor azt kérdezem tőled: most mégis hogyan?

– A „hogyanra” már öröm válaszolni. Vannak kifinomult hallású emberek. Figyelők, értők. Akik a zajban is felfogják a halk szót, s küldenek apró, biztató jeleket.

Baján mindig meghallottak engem. Ha csendben voltam, akkor is. Most, amikor

sokat szeretnék mondani, elsősorban ezt az odafigyelést köszönöm.

Ennek a baráti figyelemnek köszönhetem könyvem kiadását, sőt kiadóját is.

Belák Béla, a P. Athéné (Göd) képviselőjében sikeres kiadója volt Felső Barnabás és Papp Attila Gemenc című fotóalbumának.

Ő is a „csendet hallók” közé tartozik, aki számára a könyvalkotás öröm. Így talált kiadóra a munkám, bajai közvetítéssel, és együttműködésünk ideálisnak bizonyult.

A könyv tehát elindult a megvalósulás útján. És most, amikor célba ért, köszönöm mindazoknak, akik támogatásukkal segítettek: Neked, Schmidt Antal barátom, Mezeiné Kopasz Máriának, Hornung Erzsébetnek, Fábik Zoltánnak, Richter Kálmánnak és Trencsényi Istvánnak Dunaujvárosban. Szeretettel gondolok ezentúl Édesapám szarvaskúti tanítványaira, Vincze József barátom segítőkész összefogásával.

Hogy könyvem a kereskedelemben is utat talált, azt Monostori Dezsőnek, a szegedi Kárász utcai antikvárium vezetőjének köszönöm.

– Az Emlékkönyv tehát itt van, megszületett. Mi volt az indítékod? Mire emlékezik, kikre emlékeztet?

– Az indítékra talán egy Kosztolányi idézettel felelhetek:

„Emlékezet, tebened él és van, de hogyha meghalsz elvész veled.”

Az Emlékkönyv felelősségből született. Megköszönni, továbbadni, megőrizni. Ez hozzátartozik múltó éveink kötelességeihez.

Emlékkönyv. Az életemé. Gyermekkorom Homokországáé, példaképemé: az alföldi akácé. Nápolyé, a tengeré, a munkámé. Szüleimé és mindazoké, akik beír-

ták nevüket az életem könyvébe: tanítással, barátságukkal, szeretetükkel.

És végezetül Louise Debrunneré, aki korát meghazudtoló szellemi erejének példájával és utolsó ajándékával megteremtette számomra a munka nyugalomát. Amit ajánlásommal köszönök.

– Mióta írsz? Mikor kezdődött az „ecsettel-tollal” korszak?

– Olyan rég, hogy tisztán már nem is emlékszem. Később mint a rajz, de még valahol a gyermekkor küszöbén. Azt hiszem, olyankor szinte mindenki ír. Aztán elmúlik, mint a gyermekbetegség. Nálam

nem múlt el, csak átmenetileg. Mint a búvópatak eltűnik, és váratlanul előtör. Valami megidézi időről-időre a szavak hullámzó ritmusát mint eszközt a kifejezésnek. Ilyenkor írni ugyanolyan jóleső, mint festeni.

– Beszéljünk akkor a festészetéről. Hisz mi, bajaiak elsősorban akvarellfestőként ismerünk és szeretünk. Az elmúlt 25 évben sok kiállításodnak örülhettünk, s többben vannak köztünk, akik csokorba gyűjtik virágképeidet. Újabb kiállítást mikorra tervezel nekünk?

– Készülök egy bemutatóra a Magyar-

országi Németek Általános Művelődési Központjában, a tudományos illusztráció történeti és módszertani áttekintéséről. Valamikor a tanév vége felé.

– És ha megkérdezlek: hogyan tovább? – Akkor azt mondom: az élet írja és megoldja önmagát. A legtöbbet használunk az ebben való nyugalommal és bizalommal. Bizom abban, hogy az Emlékkönyvet a Pandi új kiadása követi. Nem lesz könnyű út és feladat, de szép. És semmi sem lehet nehéz, ami szép, és aminek értelme van.

Schmidt Antal

Könyvbemutatóra...

Vannak napok, amik hűségesek hozzánk. Visszatérnek, mint a pirosbetűs ünnepek, hogy megfényesítsék kopott életünket.

S vannak utak, amik bármerre kanyarognak, visszahoznak, hogy felidéz-zék jóleső melegét egyszer volt otthonunknak.

Ilyen nekem Baja.

Jó visszatérni ide. Jó érezni a gondoskodást, figyelmet. Jó tudni, hogy várnak, bármikor érkezem. Örömeik gazdag tarsolyával vagy gondok szegényes motyójával. Helyet adnak, meghallgatnak, befogadnak.

Most, első találkozásunk 25. évfordulóján új könyv örömeivel jöttem. Új könyv – új lap az életünkben. De ezt az új lapot együtt írtuk, közös akaratumk tiszta kézzel. Köszönöm.

Aki ezt legtöbbször értékelné, már csak emlék. Ajánlásommal tisztelem és őrzöm nevét. Ami múlandó volt benne, elmúlt. De tiszta szelleme, töretlen akarata és az emberi kézfogásba vetett hite velem marad mindörökké.

Ezért most: Anno 2001. február 23-án – Louise Debrunner, szeretett Louislim, 100. születésnapjára emlékezem.

Elhangzott Baján, 2001. február 23.

KÖSZÖNET ÉS BÚCSÚ

Ajándék volt a barátsága. Nem tudom, hogy köszönjem. Nem tudom, mit is mondhatok tört szavak helyett, ha szólhatok anyanyelvemen.

Évente egyszer találkoztunk. Sok-sok éven át. Számomra Ő volt az Idő. A várakozás, a jövő. Pergő homokóráim.

A homok pergett. Nekem kinyílt, neki bezárult a világ. Szemének fényes tisztaságát, kedves, öreges pillantását lassan ellopta a homály.

Egy kő volt minden, mit adni tudtam. Egy fehér, sima kő. Kis csigával a tetején becézve keze melegét. Az átsugárzó erőt.

Az évszázaddal született. Arany kankalinokkal. Magában hordta az Időt. A várakozást, a jövőt. És elment az évszázaddal.

„Ezt a könyvet
annak a gyermeknek ajánlom,
aki ez a felnőtt valaha volt.”
(Antoine de Saint-Exupéry)

LOUISE DEBRUNNER

emlékére
1900-1998

baráti támogatásáért
köszönettel

Baráti György felvétele

Richter Ilona

BAJÁRÓL INDULTAK LÁNG JÓZSEF

Baján született 1937-ben. Általános iskolai tanulmányait a kiscsávolyi és a katymári iskolában végezte. 1952 és 1956 között a Türr István Közgazdasági Technikum tanulója volt. Érettségi után az ELTE Bölcsészettudományi Karának magyar-történelem szakára nyert felvételt. A diploma megszerzését követően, 1961-től 1963-ig az MTA Irodalomtudományi Intézetében gyakornok, majd egy ideig a Művelődésügyi Minisztérium Irodalmi Osztályán előadó volt. 1964-től az Egyetemi Könyvtárban dolgozott. 1972-ben tu-

Láng József régen elkerült Bajáról, de kapcsolata szülővárosával sohasem szakadt meg. Itt élő nővérein, barátain kívül ide kötik máig eleven gyermeki emlékei, és újabban az a munkakapcsolat is, amelynek során könyvkiadóként egyre gyakrabban vesz részt bajai művek megjelentetésében. A közelmúltban gépkocsija „saroglyájában” a Nagy András emlékezete című könyvnek a nyomdaüzemből frissen kikerült példányaival érkezett Bajára. A Türr István Múzeumban összeállított kéziratból az Argumentum Kiadó az ő irányításával készített minden igényt kielégítő, reprezentatív kiállítású kötetet, mint ahogyan nem sokkal előtte a bajai ferences kolostor háztörténetéből is. E mostani leruccanása teremtett alkalmat beszélgetésünkre.

Egy kiadó, egy nyomdaüzem igazgatója nemigen szokta személyesen kiszállítani az elkészült könyveket.

Ez igaz, de a bajai múzeummal nemcsak üzleti a kapcsolatunk, hanem hagyományosan baráti, még abból az időből, amikor Kőhegyi Miska volt ott az igazgató. Vele valamikor régen, gyermekkorunkban, együtt játszottunk, rúgtuk a port Katymáron.

Szűkebb szülőfölded két meghatározó pontja Baja és Katymár. Hogyan is van ez?

Tanyasi gyerekként születtem. Baján ugyan, de nem a városi kórházban, hanem a Tüski erdő mellett. Apám az ott bérelt földön gazdálkodott. Mivel édesanyám a szülés következményeként súlyosan megbetegedett, fél éves koromban Katymáron élő apai nagyszüleim vettek magukhoz. Sváb család voltunk, otthon csak

dományos munkatársként a Petőfi Irodalmi Múzeumba került, és rövidesen a Kézirattár helyettes vezetője, majd osztályvezetője lett. A nyolcvanas évek végétől az MTA Irodalomtudományi Intézetének kiadói részlegét is irányította. 1991-ben megalapította az Argumentum Kiadót, s jelenleg elsősorban annak tulajdonosaként, igazgatójaként tevékenykedik.

Irodalomtörténeti kutatási területe a 19. század második felének és a 20. század első két évtizedének magyar irodalma.

németül beszélünk, nagyanyám nem is tudott magyarul. Így aztán, amikor eljött az ideje, a katymári német iskolába íratlak be elsősnek. Ez 1944-ben történt. Alig másfél hónap múlva azonban a front közeledtére nagyszüleim, mint sokan mások a faluból, a legszükségesebbeket lovas kocsijukra pakolva felkerekedtek, és megindultak nyugat felé. Vittek volna engem is, de apám Baja határában leemelt a kocsiról, így lettem egy időre megint bajai. Újra iskolapadba csak a következő évben kerültem: ismét az első osztályt kezdtem, ezúttal a kiscsávolyi iskolában. Csak két évig jártam oda. Akkor megint Katymár következett. Nagynénémnél laktam a faluban, apámék pedig, akik nemsokára szintén visszaköltöztek, egy falu melletti tanyán, és a nagyszüleim hátrahagyott földjét művelték. Szétszórta a család, mégis egy különleges, ma már elképzelhetetlen gazdasági közösségben, amelyben a megkeresett pénz osztatlanul mindenkié volt.

Középiskolai tanulmányaid ismét Bajára hoztak. Hogyan választottál iskolát?

Én ugyan választottam, mégpedig a III. Béla Gimnáziumot, de tudtomon kívül nagybátyám a Türr István Közgazdasági Technikumba íratott be. Praktikus gondolkodású ember volt, egykoron gabonakereskedő, úgy gondolta, az ott tanultakkal jobban fogok boldogulni az életben. Ez konfliktus volt a javából, sokáig nem is tudtam túltenni magam rajta. Mindvégig eminens tanuló voltam ugyan, de a könyvtel, statisztika, vállalati tervezés és a többi hasonló tárgy hidegen hagyott, kezdettől a humán területek iránt vonzó-

tam. Érdekes, hogy ennek ellenére könyvtelből egy országos pályázaton második helyezést értem el, és Budapesten, a Magyar Színházban vehettem át az érte járó díjat. Hiába, hogy nem szerettem, logikus tárgy lévén valahogyan belemászott a fejembe.

Szerencsére a szaktárgyakon kívül is jó oktatás folyt az iskolában. Kedves emlékeim vannak magyartanáromról, Ilonkay Józsefnéről. Igazán jól tanított, minden módon igyekezett tágitani tanítványai látókörét. Az általa vezetett szakción képzőművészetről és mindenféle másról is szó esett. Szepes Lajos tanár úr szárnyai alatt sikerült ráhangolódnom az oroszra. Nem sokkal járt előtünk a tanulásban, eredetileg ugyanis angol-német szakos volt, mégis egy egészen jó, tárgyalgási szintig elkormányozott. Dr. Eszterhai Elemér is képzett tanár volt. Sokszor lazán vette ugyan a tanítást, de amikor elemében volt, olyan történelmi előadásokat tartott, hogy áhítattal hallgattuk.

Végül tehát mégsem jártál olyan rosszul, hogy oda íratlak?

Máig ambivalens érzésekkel gondolok vissza azokra az évekre. Ma is azt hiszem, hogy a III. Béla Gimnázium lett volna az inkább nekem való, ugyanakkor el kell ismernem, hogy sok hasznát vettem azoknak a közgazdasági ismereteknek, amelyeket a technikumban szereztem. Az egyetemen például, míg a bölcsészhallgatók többsége szinte irtózott az akkor kötelező politikai gazdaságtan stúdiumtól, én játszva feleltem meg a követelményeknek. Később, amikor vezetőként elkerülhetetlen volt, hogy költségvetési, pénzügyi kérdésekkel is foglalkozzam, azt vettem észre, hogy számomra ezek egyáltalán nem idegenek, a közgazdasági szemlélet, ha nem szerettem is a szaktárgyakat, valahogyan mégiscsak belém ivódott. Amióta pedig könyvkiadásra adtam a fejem, még inkább kamatozik ez a dolog. Végül is nem bánom, hogy így alakult.

Humán érdeklődésed, gondolom, továbbtanulásod irányát egyértelművé tette.

Igen. A család megpróbált ugyan a közgazdasági egyetem felé terelgetni, de akkor már nem engedtem beleszólást, az ELTE-re jelentkeztem, magyar-történelem szakra.

Hol laktál az egyetemi évek alatt?

Kollégiumban, de az első időkben még diákszálló volt a neve. 1958-ban, az Eötvös Kollégium hagyományait felelevenítve, Tóth Gábor szervezte át szakkollégiummá. Azok kerülhettek be, akik a

kötelező dolgokon túl is hajlandóak voltak tudománnyal foglalkozni. Az egyik szobatársam, Varga Karcsi is bajai volt. A teológia elvégzése után vette fel a magyar-francia szakot. Megjegyzem, később a közgazdasági egyetemet is elvégezte, és jó nevű szociológus lett belőle. A földiek egyébként az egyetemen is összetartottak. Kőhegyi Miskán kívül, aki ennek a kapcsolatnak legfőbb kovácsolója volt, sokat voltunk együtt Tóth Krisztával és Bern-schütz Sanyival is.

A bölcsészképzés kettős céllal folyik. Gondoltál-e arra, hogy a végén tanári pályára lépj?

Sohasem volt bennem tanári ambíció. Kezdetől maga a tudomány érdekelt. Az első egy-két évben az ókortörténet vonzott, és fűt-fát összeolvastam Mezopotámiáról és a többi ókori birodalomról, de harmadéves koromtól, Sőtér professzor biztatására, az irodalomtudomány felé fordultam. 1959-től az ő támogatásával bekapcsolódhattam az Irodalomtudományi Intézetben akkor induló, nagy irodalomtörténeti bibliográfiai vállalkozásba. A népi írók bibliográfiájának mintegy 40%-át én gyűjtöttem fel, és közben természetesen végigolvastam minden, a mozgalomhoz kötődő lapot. Nagyon élveztem ennek a munkának szellemi hozzáadását, de jól jött az a havi 1000-1500 forint is, amit kerestem vele.

Ha nem tanár akartál lenni, akkor az egyetem elvégzése után valamilyen tudományos intézetben kellett keresned a boldogulást.

Szerencsére nem kellett keresnem. Sőtér professzor már negyedéves koromban megígérte, hogy amikor végzek, odavesz gyakornoknak az Irodalomtudományi Intézetbe. Így is történt. A megegyezés szerint abszolutizmus kori témával, az úgynevezett petőfieskedőkkel kellett foglalkoznom. Nem előzmény nélkül, mert Kőhegyi unszolására már egyetemista koromban elkezdtem kutatni a bajai származású Tóth Kálmán munkásságát, s aközben összetalálkoztam a problematikával. A téma kapcsán nyakra-főre huszadrangú költőket kellett olvasnom, de közben az abszolutizmus korának teljes periodikum-anyagát átnéztem, és az hasznomra vált. Egy másik érdekes feladatom volt Kemény Zsigmond publicisztikai írásainak sajtó alá rendezése. Már 70-80%-ában készen volt az anyag, amikor a pártközpont — azzal a korra jellemző indoklással, hogy Kemény munkássága nem a haladó hagyomány része — leállította a munkát.

Életrajzodból kitűnik, hogy a gyakornoki beosztást nem sikerült állandó állásá átváltanod az Intézetben. Mi volt ennek az oka?

1963-ban, amikor erre sor kerülhetett volna, éppen egy leépítési kampány indult az akadémiai intézetekben. Az Irodalomtudományi Intézetből is többeket elbocsátottak, s abban a helyzetben természetesen nekem sem tudtak státust felajánlani. Ezért történt, hogy — Adyval szólva — „életem egy bús fokán” a Művelődésügyi Minisztérium Irodalmi Osztályán találtam magam. Filosz mentalitással az akkori államigazgatás mechanizmusában! Rettenetes volt. Az Osztály végezte többek közt az irodalmi folyóiratok működésének felügyeletét. Nem ám esztétikai szempontok alapján, hanem az éppen aktuális irodalompolitikai követelmények szerint, azaz azt kellett volna figyelni, hogy a megjelent versek, kritikák, egyebek nem sértik-e a „magas” pártpolitika elvárásait. Amikor tehettem, ez háromnegyed év után következett be, elmenekültem onnan. Az Egyetemi Könyvtárban sikerült állást kapnom. Nem volt ugyan könyvtárosi végzettségem, de hamar beletanultam a szakmába.

Az új munkahely lehetőséget adott a kutatómunka folytatására?

A napirendemet úgy alakítottam, hogy a könyvtári munka után, általában fél óttól este kilencig a Széchenyi Könyvtárban dolgoztam, és igyekeztem kihasználni a munkakörrel járó, úgynevezett kutatónapokat. Így részt tudtam venni a Jókai-művek kritikai kiadásának munkálataiban, publicisztikai írásait rendeztem sajtó alá, és folytathattam Tóth Kálmánnal kapcsolatos kutatásaimat is. Összegyűjtöttem levelezését, és megcsináltam egy abszolút tudományos igényű Tóth Kálmán bibliográfiát. Később Király István felkérésére bekapcsolódtam az Ady kritikai kiadásba is. Először az 1910-től írt publikációját tartalmazó két vaskos kötetet gondoztam, de azután gyakorlatilag az egész sorozat szerkesztése az én kezembe került.

Utolsó állami munkahelyed a Petőfi Irodalmi Múzeumban volt. Hadd halljunk az ottani munkádról is!

Valóban, 1972-től összesen huszonkét évig ott voltam főállásban. Az igen sok munkát adó kéziratárát vezettem. Rengeg anyag várt feldolgozásra, és sok újat is be lehetett gyűjteni, akkor volt pénz ilyenmire. Az én időmben kerültek be például Móricz Zsigmond kéziratjai, a legnagyobb magyar írói hagyaték. Szerveztem is

mindjárt egy kutatócsoportot, összeállítottuk a kéziratok katalógusát, amelyben minden darabot egyenként leírtunk, és két vaskos kötetben (Móricz Zsigmond, *a Nyugat szerkesztője; Móricz Zsigmond, a Kelet Népe szerkesztője*) kiadtunk belőlük egy csomó szöveget. Az évek során összesen hét, részben bibliográfiai, részben szövegkiadásra specializálódó sorozatot szerkesztettem.

A szinte mindennapos munkámmá váló kiadványszerkesztés felelevenítette kapcsolatomat az Irodalomtudományi Intézetrel, ahol szintén folyt valamiféle könyvkiadási tevékenység. Klaniczay Tibor megkérdezte, nem vállalnám-e el ott egy kiadói részleg megszervezését. Elvállaltam. A múzeumi munka mellett, másodállásban. Az Akadémiai Kiadótól visszaszereztük a Helikon, az Irodalomtörténeti Közlemények és a Literatura kiadását, és több sorozatot is átvettünk. Rövidesen a teljes vertikumot kezdtük csinálni, a szedést, tördelést is, és csak nyomdai sokszorosításra vittük a kiadványokat házon kívülre. Később bérmunkát is vállaltam, filosz körökből egyre többen kerestek meg ugyanis, hogy jelentessük meg a kiadványainkat. Az így támadt árbevételeket visszaforgattuk a saját kiadványainkba. A dolog kezdett vállalati méretet öltetni. A gazdasági vezető szóvá is tette, hogy az ilyen nagyságú árbevétel idegen egy költségvetési intézmény működésétől. A másik gond abból adódott, hogy mivel az Akadémiai Kiadótól sorra hozzánk jöttek át a kiadványok, azaz egyre inkább konkurenciát jelentettünk a számukra, végül az Akadémia vezetőségénél is szemet szúrt a tevékenységünk. Ismét Klaniczay Tibor, az Intézet igazgatója állt elő javaslattal: „Csinálj magánkiadót!” — mondta. Meglepődtem, mert addig ilyesmi eszembe sem jutott, de aztán belevágtam: 1991 februárjában létrehoztam az Argumentum Kiadót. Két-három évig még dolgoztam a múzeumban is, de a kettő együtt a bolondulásig sok munkát adott, ezért végül is muszáj volt feladnom az ottani állásomat.

Vállalkozásodat, úgy hiszem, joggal nevezhetjük óriásinak és talán merésznek is. Hogyan sikerült lebonyolítani az átalakulást?

Azzal kezdődött, hogy az Irodalomtudományi Intézetből megvásároltam az addig is használt gépeket, eszközöket, és folytattam az intézeti folyóiratok és sorozatok kiadását. Azután pályázaton nyertünk el egyre több munkát. Az Akadémia-

ai Kiadónál rendre előnyösebb ajánlataink alapján hozzánk került a Bessenyei és a Jókai kritikai kiadás, a Régi magyar költők tára, az Ady-sorozat és még sok minden más.

Hogyan volt lehetséges felülkerekedni egy olyan nagy múltú tudományos könykiadóval szemben, mint az Akadémiai?

Az ok egyszerű. Egy magánvállalkozás strukturálisan másként épül fel, mint az egykor óriási apparátussal dolgozó állami kiadó, amelyek szakmailag ugyan kiválóak voltak, de közgazdaságilag tarthatatlanok. Az Argumentumnál csak annyi ember van állományban, amennyi elengedhetetlenül szükséges a pénzügyi, adminisztratív ügyek viteléhez és a szakmai rész szervezéséhez. A munkatársak túlnyomó többsége bedolgozó, s ők az általuk benyújtott számlák alapján, szigorúan teljesítmény szerint kapják javadalmazásukat. A versenyelőny biztosításához ezenkívül csak annyi kellett, hogy ügyeljünk rá, szakmailag nálunk se legyen alacsonyabb a színvonal. Ez a struktúra egyébként nem új találmány, a nagy múltú bécsi Böhlau Kiadónál, amellyel kapcsolatban állunk, ugyanezt láttam.

Rentábilis manapság egy kiadó vállalkozás?

A kiadói munka sok örömmel jár, de ami igaz, az igaz: pénzt nem nagyon hoz. De ez talán régen is így volt. Nem véletlen, hogy már Landererek nagyon fontosnak tartották a nyomdát. De a későbbi nagy kiadók, a Révai, az Athenaeum mellett is mindig ott volt a nyomda. Én is arra törekszem, hogy mielőbb így legyen, ezért 1993-tól nyomdaüzemet is működtetünk. Meggyőződésem, hogy egy kiadói vállalkozás stabilitását a nyomda adhatja meg, az igazán jövedelemszerző lehetőség abban van.

Éppen tíz éves az Argumentum Kiadó. Hol jelölné ki a helyét a magyar könyvkiadásban?

Irodalomtudományi profillal indultunk, kiadványaink 90%-a ma is tudományos mű. Évente mintegy 40 könyvet adunk ki, és jó néhány folyóiratot jelentetünk meg, így például a Helikont, a Magyar Könyvszemlét, a Magyar Nyelvört, a Magyar Nyelvet és olyan, nem humán területről valót is, mint a Fogorvosi Szemle. Ezenkívül bér munkát vállalunk, elsősorban tudományos intézmények részére, és bőven akad exportmunkánk is. Kérdésre — örömmel — azt válaszolhatom, hogy az Argumentum Kiadó elég tisztességes rangot vívott ki magának. A szakma úgy tart-

ja, hogy Budapest három legfontosabb tudományos kiadója a Balassi, az Akadémiai és az Argumentum.

Bevezetőmben céloztam rá, hogy bajai megrendelésre is dolgoztok.

Így van. Mi csináltuk annak idején a ferences *Historia Domus* latin változatát, német apparátussal én szerkesztettem, és nemrég a magyar fordítást is mi adtuk ki. A most megjelent Nagy András-könyv munkálatainak teljes vertikumát is mi végeztük, és mi nyomtattuk ki néhány éve Bánáti Tibor *Bajai arcképcsarnok* című könyvét. Bajai kapcsolatként említhetem azt is, hogy szinte házi szerzőnk a Bajáról elszármazott Kabdebó Tamás.

A magyar kiadó történetében, az általad említett Landererek és a Révai testvérek esetében is a családi vállalkozás volt az uralkodó forma. Az Argumentumra is áll ez?

Teljes mértékben. Kezdetből a feleségem viszi a pénzügyeket, de természetesen ma már egy főkönyvelő is áll mellette. András fiam a számítástechnikai fejlesztést szervezi, a szedést, tördelést felügyeli. Mind a hardver, mind a szoftver terén otthonosan mozog, ha kell, gépeket fejleszt vagy épít, máskor programokat ír. De belekapcsolódott a kalkulációba is, és intenzíven érdeklődik a vállalatvezetési, közgazdasági ügyek iránt.

Életkorod és törvényeink szerint megérdemelt a nyugdíjra. De úgy tűnik, a kiadók nem sietik el ezt a dolgot, a kilencven évesen is aktív Püski Sándor éppen a napokban kapott állami kitüntetést. Ezért a helyett, hogy nyugalmas éveket kívánnék, azt kérdezem, mik a terveid a jövőre.

A jövőben is tisztos középkiadóként és nyomdavállalként képzelem el az Argumentumot. Nem akarok mamutcéget, de mindig szeretnék lépést tartani a technológiai fejlődéssel. A nyomdaipar rendkívül gyorsan változik napjainkban. Nem is olyan régen még az ólomszedés volt általános, tíz év múlva pedig az igen nagy példányszámhoz szükséges rotációs eljárás kivül már az ofset technológia is megszűnik, fel fogja váltani a digitális technológia. Erre a váltásra fel kell készülnünk. Többek között ezért is fogunk a közeljövőben egy új nyomdaépületet vásárolni. Egyébként az Argumentumot a jövőben is családi vállalkozásként képzelem el. Azt szeretném, ha akkor is az maradna, amikor már nem én dirigálok.

Engedj meg még egy kérdést! A kiadói elfoglaltság mellett van-e módod folytatni a tudományos munkát?

Néha magam is elgondolkodom azon,

hogy a kiadóval vajon végleg befejeződött-e irodalomtörténeti munkálkodásom. Váloztatlanul egyik sorozatszerkesztője vagyok ugyan az Ady kritikai kiadásnak és a Babits kritikai kiadás Verseki című fejezetének (ez utóbbiból három kötet hamarosan meg is jelenik), de csak szervező, irányító szerepre futja az energiáimból. Pedig, úgy érzem, sikerült olyan szakmai rutinra szert tennem, hogy most tudnék a legtermékenyebben dolgozni ezen a területen. A cég azonban teljes embert kíván, be kell érnem azzal, hogy ott ránézek a munkába vett kéziratokra, és álmodozom. Szeretném legalább a Tóth Kálmán bibliográfiát átnézni, a levelezés kötetet befejezni. Nem sok híja van: a szöveg gondozva, az apparátus 80%-ban kész. Nyomdatulajdonosként játszva megtehetem, hogy kiadom ezeket, és így egy Bajával szembeni adósságomat is sikerülne törlesztenem.

Úgy legyen. Hadd mondjam meg, sokakkal együtt azt is szeretném, ha még sok szép bajai kiadvány gondozásában részt vállalnál. Végül szívből kívánom, hogy vállalkozásod a következő évtizedekben is sikeres legyen, mert meggyőződésem, hogy a kiadó misszió: kultúránk gazdagodását szolgálja.

Bálint László

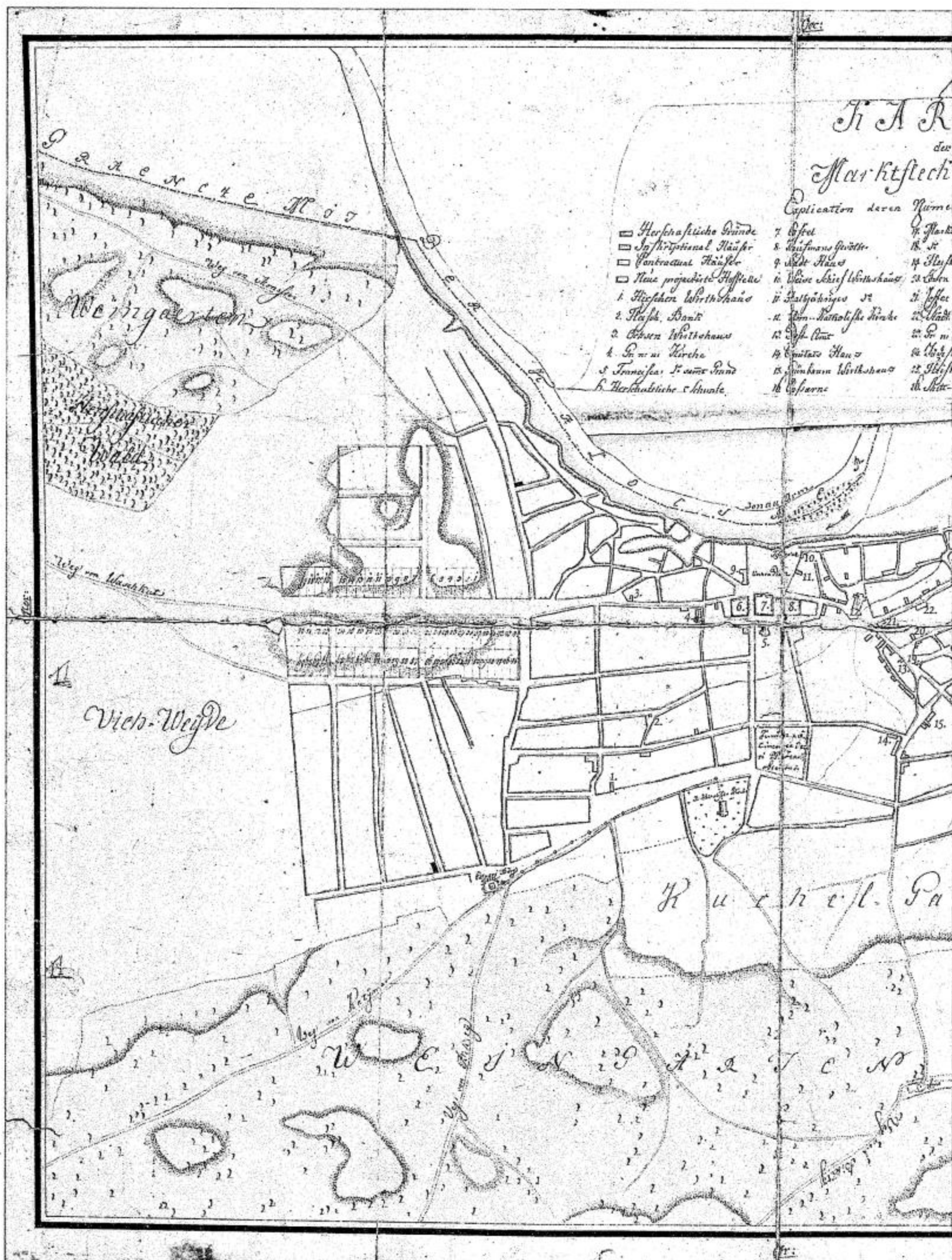
KÖZLEMÉNY

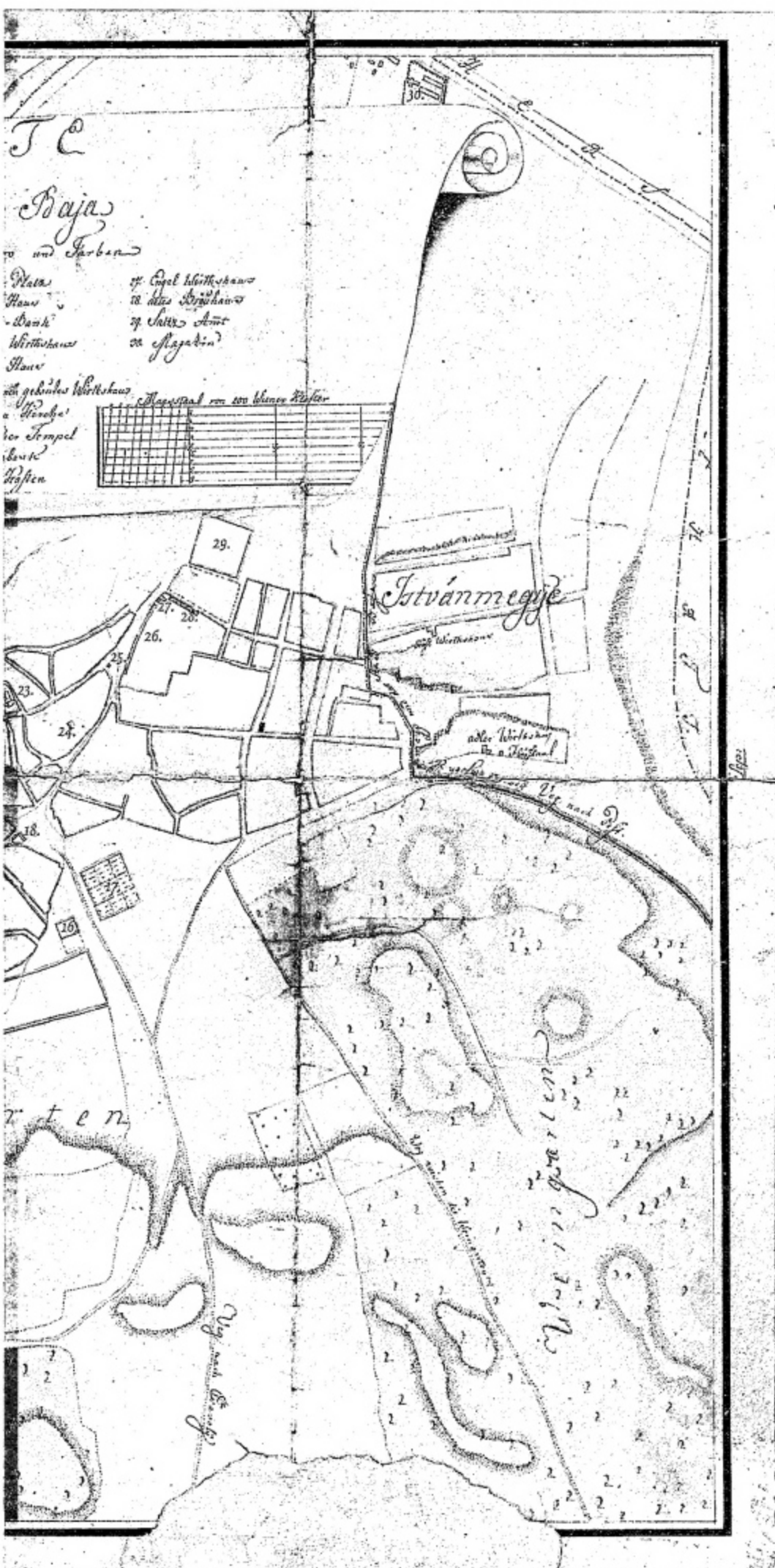
A Bajai Honpolgár Kuratóriuma a lap visszamaradt, eladatlan példányait — érdeklődőknek, gyűjtőknek, intézményeknek stb. — eladásra kínálja. Az 1994, 1996, 1997 és 1998-as években megjelent összes lapszámokat biztosítani tudjuk, amíg az összegyűjtött mennyiség tart. Egy-egy régi évfolyam (12 példány) ára postaköltséggel együtt: 1.500 Ft.

Egyes évek — 1990, 1991, 1992, 1993, 1995, 1999 és 2000 — bizonyos hónapjainak példányai is megkaphatók. Egy-egy hónapban megjelent korábbi lapszám ára postaköltséggel együtt: 150 Ft.

A remittendákról érdeklődni lehet, illetve megrendelhetők az alábbi címen: Újvárosi Általános Művelődési Központ titkársága, 6500 Baja, Oltványi Imre u. 14. Telefon: 79/325-599

A Bajai Honpolgár Kuratóriuma

MEGINT EGY TÉRKÉP

Lapunk januári számában bemutattam egy száz év előtti térképet, s ezen keresztül az akkori Baját. Most a múzeum gyűjteményéből egy kb. 200 éves kézzel rajzolt, német feliratos mappáról szeretnék írni (Tört. ltsz. 72.10.1.)

Az évszám nélküli Baja mezőváros kartáján utcanevek nélkül a fontosabb épületeket mutatta be az ismeretlen mérnök. Tájolása Nyugat–Kelet. A bal felső sarokban a kalocsai érsekség határvonalát láthatjuk, melytől a **Duna-ág** (Sugovica) középvonalán húzódik észak felé. A Pandúr-sziget így nemcsak érseki birtok volt, de Pest megyéhez is tartozott. A Sugovicából kevés látszik, mert egy felirat foglalja el a helyet, de ami érdekes, hogy az öbölben — a Véndió vendéglő előtt — egy sziget látható, melynek eltűnéséről nincsenek adataim. A baloldali határvonal alatt — a Monostori út tájékán — szőlőket jelöl, majd a Vaskút felé vezető utat, ez alatt pedig marhalegelt, még két kis gémeskút rajz is látható. A legelő alatt megint szőlők vannak, ezen át halad az út Katymárra (mai Bokodi út), majd a Bikityi út (Nagy István utca). A Homokváros és Szállásváros területén számozott parcellákat látunk, ezek nyilván kiosztásra vártak.

Az említett, középen lévő táblázat a fontosabbnak ítélt épületeket sorolja fel. Egyik-másik bizony nehezen olvasható, de azért sikerült azonosítani. Lássuk ezeket.

1. Szarvas vendégfogadó. A Rókus utcában állt, ott, ahol ma a Mementó Temetkezési vállalat van. A hajdani vendégfogadók, különösen, melyek a bejövő utak mentén álltak, úgynevezett beszálló fogadók voltak, ahol a kocsikat szín alá helyezhették, a lovakat istállóba köthették.

2. Hússzék. A hússzék fenntartásához külön engedély kellett. Ahogy a térképen látjuk, ezek mindig valami kis téren, önállóan álltak. Ez a mai Mészáros L. és a Kis utca torkolatában volt, eredetileg Mészáros utca volt, ezt toldották meg a Lázár névvel. Ma már talán kevesen tudják, hogy mi a különbség a mészáros és a hentes között. A mészáros marhát, juhot vágott és árult, míg a hentes sertést. Gyerekkoromban még az állt a cégtáblán, hogy „hentes és mészáros”.

3. **Ökör vendégfogadó.** Később Vörös ökör lett a neve. Az Erzsébet királynő utcában állt, a könyvesbolttal szemben.

4. **Görögkeleti templom.** Kis szerbtemplom, ma Kamaraterem

5. **Ferences templom és telek.** Érdekes módon a kolostort nem jelöli.

6. **Urasági préház.** Az OTP- Múzeum épülete.

7. **Kastély.** A mai városháza

8. **Kereskedő boltok.** Az Eötvös u. Bartók B. u. közti háztömb, majdnem a Tóth K. térig.

9. **Városháza.** Abban az időben a Szent István tér déli oldala a Deák F. u. vonalában húzódott. A régi városháza a mai Attila (akkoriban Fürdő) utca sarkán állt, mintha a húsbolt, virágbolt épületét előre tolnánk. Az 1950-es években egy benzinkút volt itt, mikor elbontották, az alapfalak előkerültek.

10. **Fehérhajó fogadó.** A MABI helyén, ahol a KH bank fiókja van.

11. **Féléves kocsmá.** A régi cukrászda helyén. Azért féléves, mert a kontraktus szerint fél évig az uraság, fél évig a város borát mérték.

12. **R. k. templom.** A belvárosi plébánia-templom.

13. **Postahivatal.** A Vörösmarty téren, kb., ahol a patika van.

14. **Megyeháza.** A Tóth Kálmán utcában a volt Ertl-ház, most bútorüzlet.

15. **Zöldfa fogadó.** Kb. a Tóth Kálmán-ház helyén. Az utcát korábban éppen a vendéglő miatt nevezték Zöldfa utcának.

16. **Kaszárnya.** Később megyeházának építették át, majd Járási Tanács, most Bányai Júlia Kereskedelmi iskola.

17. **Vásártér.** Ma Kiscsávolyban, az 1950-es években még állatvásár volt ott, majd baromfikeltető, Mezőker, most raktárak.

18. **Vásárház, cédulaház.** A Jelky téren, a Tóth K. u. torkolatánál.

19. **Hússzék.** Kossuth L. u. és Hattyú u. előtt.

20. **Oroszlán fogadó.** A volt Művelődési Ház, melyet éppen most nagyon szépen kitaroztak.

21. **Kávéház.** A Bácska Áruház helyén.

22. **A város most épített vendégfogadója.** A Haynald utcában a Bárány, most Ének-Zenei Ált. Iskola.

23. **Görög keleti templom.** A szerbtemplom.

24. **Zsidótemplom.** Ez még nem a mai zsinagóga, de annak a kertjében állt, a tűzvészkor leégett.

25. **Hússzék.** Haynald u.–Kölcsey u. találkozásánál, ahol ma az ártézi kút van.

26. Nem olvasható, de tudjuk, hogy valami hambár állott ott, ebből lett a szeszgyár, ma ecetgyár.

27. **Angyal fogadó.** A ruhaüzem keleti részén.

28. **Régi sörház.** A Kölcsey u. sarkától a Honvéd utcában húzódott.

29. **Sóhivatal.** Később Méntelep.

30. **Magazin.** A török kiverése után létesített katonai raktár a Vajas partján a Posztógyár északi részén.

A térkép jobb oldalán húzódik Baja és Istvánmegye határa — ma Határ utca — Istvánmegye még önálló község volt, míg „Baja meg nem vette tőrös csuszáért.” Itt is feltüntet néhány épületet, kb. a Rákóczi utcában a **Rózsa vendégfogadót**, a Pesti út mellett a **Sasvendéglő** és egy **Hússzék**. A Keleti oldalon szőlők vannak, a Sze-

gedi út még Csávolyi út. Ebből vezet Bikityre is egy elágazás.

A mai Déri kertet már ketté osztja a Petőfi utca, ez 1793-ban történt az atyák tiltakozása ellenére. A Petőfi u.–Czirfusz u.–Deák F. és Széchenyi u. határolta terület. Ugyancsak a barátoké volt, gyümölcsös és gazdasági udvar.

A Rókus temető és a kápolna már szerepel a térképen, s innét indul a kálvária stációja egészen a **Kálvária hegyig**, de ott temetőt nem mutat. A mai Rókus utca keleti oldalán még nincsenek épületek, csak konyhakertek.

Ilyen volt városunk 200 évvel ezelőtt.

Solymos Ede

A Visszapillantó

A hatvan esztendő Kovács László gyűjteményes kiállításai elé

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Meg kell mondanom: nehéz helyzetben vagyok.

Megbízásom ugyanis arra szól, hogy sok újat, érdekeset mondjak Önöknek, még-hozzá tömören, meggyőzően, amitől Önök az egyébként is kedvelt szerzőt és itt bemutatásra kerülő műveit még inkább a szívükbe zárják.

Ez a feladat általában is nehéz, most azonban különösen az.

Hiszen Önök még csak-csak elhinnék, hogy minden mondatom erre az alkalomra született, itt és most hangzik el először, aki mellettem áll, ő mindent hallott, olvasott, amit az évek folyamán róla mondtam és írtam. Udvariasság volna régen elhangzott gondolatokkal untatnom az ünnepeket.

Számolva azzal, hogy Kovács tanár úr jó esetben unva hallgat, rossz esetben elbóbiskál közben, amit meg kell jegyezni, sajnó szívvel, de férfias keménységgel vennék tudomásul, mégis a múlttal kezdem, mégpedig egy évforduló kapcsán.

Ugyanis szeptemberben kerek húsz esztendeje lesz annak, hogy szerencsém volt itt, Baján megismerhetni Kovács Lászlót.

Húsz év sok idő. Hadd világítsam meg egy példával. Ha például Kovács tanár úr fiatal menyecske, és én 1981-ben feleségül

veszem, akkor lassan már készülhetnék az ezüstlakodalmunkra.

A körülmények úgy hozták, hogy elég hamar letehettem Kovács László mellett a garast, ugyanis egy esztendő múlva, amikor felvételét kérte a Magyar Fotóművészek Szövetségbe, egyik ajánlója voltam. Tettem ezt jó szívvvel, mert fotográfiai tevékenységét művei alapján figyelemre méltónak, a jövőt tekintve pedig kecsgetőnek tartottam.

A későbbi években a Nagybaracscai Fotográfiai Alkotótelepen végzett munkája kapcsán módomban volt fölhívni a figyelmet arra, milyen istenáldotta képalkotó tehetség, aki képzőművészetben csiszolódott szakmai tudását érvényesítve, mestere az egy fényképben való fogalmazásnak, a tartalmi sűrítésnek. Emellett remek megfigyelő, akit érzékenyen érintenek az élet apró rezdülései is. Képekben fogalmazott válasza egyrészt mindenképp jóindulatú, ember- és állatbarát; pontosabban szólva emberi, még akkor is, ha éppen állatokról van szó. (Közbevetőleg jegyzem meg, ha valaki azt tapasztalja, hogy Kovács tanár úr őt kutyába veszi, azt bizony vegye nagy megtiszteltetésnek.) Másrészt nincs híján az enyhe csipkelődésnek sem, ha a szemébe tűnő látvány, legyen az valamely történés, esemény, az élet különös fordulata, éppen a távolságtartást igényli.

Amikor ötvenedik születésnapján köszönhettem, nem a fotográfusról, hanem arról az emberről beszéltem, akivel jó találkozni, mert tanulni lehet tőle. Meggyőző otthon-szeretetéből megtanulhatja az ember, hogyan kell ragaszkodni a szülőhelyhez. Ugyanúgy megtanulhatja tőle az ember azt is, hogyan kell magyarul lenni. Kovács László nem hangoztatja, ő viseli magyarságát, félreérthetetlenül ott van minden tettében. Tanulható még tőle a természet szeretete is, valamint a természetes, tapasztalati bölcsesség, mert megvan az a ritka adottsága, hogy mindig a földön jár, a dolgokat úgy veszi, ahogyan vannak.

Nem volna teljes az emlékezés, ha nevelői munkájáról nem ejtenék egy mondatot. Erre egyébként a legkézenfekvőbb példa az 1999-ben, a tanítványaival közösen rendezett kiállítása. Ezt a tárlatot az a szép, napjainkban ritka közösségi gondolat, amelyre épült, tette emlékeztet. Nevezetesen, hogy a tanár választott tanítványai körében mutatkozik be. Nem emlékszem hasonló okból szervezett bemutatóra, ahol a tanár tanítványaival együtt vállalkozott volna a megmérettetésre.

Ami mármost a jelen tárlatot illeti, pontosabban az egyik tárlatot, hiszen, amint azt Önök is jól tudják, alig három óra múlva, merem remélni, újra találkozunk a Nagy István Képtárban, a másik gyűjteményes Kovács-kiállításon, szóval a jelen tárlaton elsőknek a címre hívnám fel becses figyelmüket. Számomra a *Visszapillantó*, értelemszerűen nem a cselekvésre utal, hanem a cselekvőre. Arra, aki maga mögé néz, talán azt kutatva, mi, illetve ki van mögötte. Bizonyíték erre remek önarcképe, melyen a szerző azt teszi, amit a cím jelent.

Egyébként a szerzőre jellemző ez a szófordulat. Gyakran él azzal a nyelv kínálta lehetőséggel, hogy bármily egyszerű is a mondott szó, jelentése lebegjen kissé, legyen színjátész, lehessen innen is nézni meg onnan is, és ami a legfontosabb: ne adja meg azonnal magát, hanem késztesen töprengésre.

A visszapillantó fotográfus meglepéssel nézheti a mögötte sorjázó képárokat, melyekhez nemcsak fotográfiai, hanem képzőművészeti eszközeit is felhasználta. Ez okozza a belőlük áradó, különös, szokatlan hangulatot. Nem minden fotográfusnak adatott meg az a tehetség, hogy a két látás- és alkotásmódot ötvözni tudja. Ezekben a személyiség-ábrázoló művekben a fénykép adja a valóság alapot, amit változatos színezéssel áthangolt az al-

kotó. Magyarán: másik, csak az ő képzeletében élő valóságot teremt.

Szépen ír erről Greguss Mihály, az Eperjesi Evangélikus Kollégium professzora a diákjai számára készített *Az esztétika kézikönyve* című művében, amit 1826-ban Kassán adott ki.

Az 51. paragrafusban olvashatjuk:

„A művésznak abban az esztétikai törekvésében, hogy valami szépet teremtsen, megfigyelhető a produktív fantáziának és a léleknek nemcsak összhangzó, hanem szembevető hatékonysága is. A tehetség a léleknek az a veleszületett tulajdonsága, mely általában képessé tesz olyan dolgok alkotására, feltalálására, melyek még nem léteznek.

Kovács László, Gera Mihály és Sümegei György

Fotó: Baráti Gy.

Gera Mihály

Kovács László

festő- és grafikusművész

Meggyőződésem, hogy csak az eltérő technikák, a különféle anyaghasználat mentén lehet szétválasztani, elkülöníteni Kovács László képeit.

Az 1960-as évtized közepétől induló, immár három és fél évtizedes képkalkotói munkásságában persze már a számarányok is jeleznek valamit. Összevéve bizonyosan nagyobb számú fotó-képet készített, mint festményt és rajzot, grafikát. De a technikák eltérő sajátosságaiból következően itt a kvantitás marad annak, ami: mennyiségjelző. Mert sorsjelképpé, küzdelmes élet szimbólumává hosszú hetek munkájával fejlesztett festmény-portré és fotóarcmásai között a technika mássága húz határt. Portrék, embersorsok, az emberi környezetből, tájvilágunkból, kultúránk és művészetünk tárhá-

A tehetség alkotása tehát mindig új, de nem annyira anyaga és tartalma tekintetében, mint inkább a forma, kompozíció és mód szempontjából, mellyel a művész tárgyat bemutatja. Ezért az újdonság a művészeti szépség egyik jegye, ez alapján tulajdonítunk a tehetségnek eredetiséget. Továbbá a lélek és fantázia szülte alkotás szelleműs, elmés és mély gondolatok bőségét foglalja magába. Az ilyen gondolatokat esztétikai léleknek nevezzük, amely a művészeti szépség másik jegye.

Úgy látszik, hogy Kovács László utóbbi években tapasztalt kísérletező kedve nem ismer határokat. Gátat csupán a megörökített egyénisége szab számára, mert arra különösen ügyel, hogy aki kiszolgáltatja magát a fényképezőgépének, azt ne hozza megalázó helyzetbe, ne éljen vissza pillanatnyi hatalmával. Így tekinthető az elkészült mű mind a két fél által vállalható, mondhatni közös alkotásnak.

Nem szeretnék visszaélni végtelen türelmükkel, ezért javasolom, most, miután megismertük a kísérletező fotográfust, átmenetileg búcsúzzunk el Kovács Lászlótól, hogy majd néhány óra múltával megismerkedhessünk fotográfiai tevékenységének másik nem kevésbé fontos ágával.

vetlenségükben, nem a rajzi, formai duktusok ütemeiben, hanem szellemiségük, igényességük területén elsősorban.

S megint egy szűk pillantás a fotókra, pedig az általam igen tisztelt Gera Mihály kenyerét nem szeretném elvenni. Kovács *Az én Tóth Menyhértnek* című könyvének készülése közben tapasztaltam, hogy számára Tóth Menyhértnek a kozmikussal is kapcsolatot tartó életművében megfogalmazott világmodell teljesség az, ami számára is elvárható szint, megközelítendő föladat.

Továbbá különös volt látnom azt, hogyan fényképezi Kovács az idős Szalay Lajost. Szalay rajzainak drámai náriumát látom viszont az alkotóról készített fekete-fehér állapotrajzokban, az idős művész öregség-képemlékműveiben.

Ezt, ugyanezt a drámai hangoltságot, a kémenyen fogalmazás közvetlenségét látjuk nagyszülei arc-gödreiben, összevont-konstruktív tájaiban.

A közvetlenséget, a ragaszkodást, a szeretetet; a bajban is egymásra figyelést, Szeremle, Baja, Észak-Bácska megfogalmazott táj-arcok-arc-képeit. A játékosra csábító festett fák ugyancsak a nagy elrendezőre, a természetre irányítják a figyelmünket.

Még Kovács tanulmányairól, tanáiról, életrajz- és művészi pálya-adatairól nem is beszélünk. De ismerik őt, a nagyvonalú ajándékozót, szülőföldjét szenvedélyesen szerető polgárt. Barátunkat, barátomat.

Isten éltesse sokáig Kovács László tanár urat.

Sümegei György

Elhangoztak 2001. március 14-én Kovács László festő- és fotóművész 60. évére visszapillantó gyűjteményes kiállításának megnyitóján.

Kovács László

Fotó: Baráti György

Kórház a sziklák alatt

III.

Az őrmester sebesült, merev lábát kinyújtva igyekezett kényelmesen elhelyezkedni a padon. Rápillantott a lányra, és feltette a kérdést, mely már egy hónapja motoszkált agyában: miért ereszkedett alá a Szépség egy hadikórházba, a vér és halál birodalmába?

– Mondja Anna, hogyan került maga ide?

– Egyszerű sora van annak. Apám belgyógyász volt egy jó nevű bécsi magánklinikán. A háború első évében bevonultatták, és most valahol Lemberg tájékán vezet egy hadikórházat. Másfél éve szörnyű csapás ért bennünket. Anyám jelentéktelen panaszokkal ment el orvosunkhoz, de már későn. A rák úgy elhatalmasodott szervezetén, hogy a műtétet már Forsmann sem vállalta. Másodéves medika voltam; utolsó heteit az én morfium injekcióim mámora tette elviselhetővé. A tetetés után öreg szakácsnőnkkel ketten maradtunk Tivoligasse-i nagy lakásunkban. Iszonyú volt a magány. Forsmann barátja volt apámnak, és figyelemmel kísérte sorsomat. Amikor kinevezték a kórház parancsnokává, felajánlotta, hogy magával visz. Az egyetemen már igen lagymatagon folyt az oktatás, az orvosok jó részét bevonultatták. Anna – mondta –, mellet-

tem többet tanulhat egy félév alatt, mint az egyetem két szemeszterén. Igaza lett. A professzor tudása rendkívül széles, intuíciója pedig csodálatos. Nagyszerű ember. Ő a lelke ennek a kórháznak.

– Ezt tapasztaltam – mormolta a fiú.

– Hát engem alaposan kifaggatott. Valljon most maga, kis káplár.

– Az én ifjúságomban nem voltak drámai fordulatok. Gimnazista korom óta készültem a festői pályára. Érettségi után osztálytársaim felét bevonultatták, én kaptam egy év haladékot. Beiratkoztam az akadémiára. A piktornövendékeket nem szokás agyondicsérni; professzoraim szerint azonban lett volna helyem a pályán. A behívót az első év zárása után kaptam meg. Alapképzés, tiszti iskola, majd fél-éves frontszolgálat. Már aktuális volt zászlósi előléptetésem, mikor jött az a buta gránát. A többit pedig Anna jobban tudja nálam.

– Bizony, nehéz és hosszú volt az az éjszaka. Mire befejeztem a narkózt, alig volt tapintható a pulzusa.

Míg beszélgettek, az ég színe gyöngyszürkére váltott, és megjelentek az első csillagok. Hátuk mögül, a Monte Cristallo irányából a szél halk ágyúmorajt hozott.

– Dolgozik a tüzérség – mondta a lány.
– De nem a miénk. Az olaszok dögönyözik állásainkat.

– Reménytelen a helyzet?

– Nem tudom. A front megkapaszkodott a sziklákban, a katonák valami szilaj, elkeseredett hősiességgel még kitartanak, de egyre többen kérdik: meddig, miért, kiért? Egy bizonyos, Anna, ez nem a mi háborúnk.

A fiú pár másodperc után folytatta monológját:

– Másfél éve, mikor Károly trónra lépett, és oly közelinek látszott a béke, a jövőt másképp képzeltem el. Apám — akinek jólmenő tervezőirodája van Budapesten — megígérte, hogy az Akadémia végzése közben egyéves olaszországi tanulmányútra küld. Úgy hittem, vázlatfüzettel és festőpalettával érkezem Itáliába, hogy a szakma fortélyait ellessem. Ehelyett pedig — béna, merev lábára mutatott — ide jutottam.

A lány — az élet másik hajótöröttje — szelíden megérintette karját.

– Ne csüggedjen, a professzor úr akar és tud is segíteni.

A fenyők csúcsát hajtogatni kezdte a hegyekről alázóduló szél. Anna megborongott.

– Menjünk.

Az emeleti folyosón már csak az éjszakai fények égtek. A fiú odasúgta:

– Holnap is lejön velem?

A lány csak szemével intett igent.

Másnap a tó délnyugati csücskéig sétáltak el. Kiss egy épületből kiszűrődő fényre és gitárpengetésre lett figyelmes.

– Mi ez?

– Az üdülőhely utolsó nyitva tartó vendéglője. A kórház elkészülő betegek és az átvonuló menetoszlopokból betérők tartják életben.

– Menjünk be holnap mi is – javasolta a fiú.

Anna habozott. Nem óhajtott feltűnést kelteni, és nem kívánta kitenni magát a sóvár férfitekintetek kereszttüzeinek. Az őrmester azonban addig kérlelte, amíg igent mondott. A kórház vezetése nem tiltotta, hogy a lábadozók a tó környékén kóboroljanak, és betérjenek a fogadóba. A legénység és a tisztok e keveredése ugyan ellenkezett az előírásokkal, de a professzor elég súlyos személyiség volt ahhoz, hogy a szolgálati szabályzatnak fittyet hányhasson. A kórház parkjából kilépni azonban csak egyenruhában lehetett. A fiú épen maradt honvéd zubbonyához Flóra nővér szerzett a raktárból egy tiszt nadrágot és egy cügos cipőt.

Mikor a következő este az ivóhelyiségbe léptek, a termet már félig megtöltötték a vendégek. A söntés közelében találtak üres asztalt. A tulajdonos, Antonio Pertini vette fel a rendelést. A szerény kínálat híg sörből és dalmát vörösborból állt. Az utóbbit választották. Anna kortyolt a kemény, fanyar italból, és elfintorította orrocskáját.

– Talán valami borkorcsolyával élvezhetőbb lenne – vélte a fiú.

A vendéglős azonban úgy tárta szét karjait, mint a tehetetlenség megelevenedett allegóriája.

– Uram, már egy éve kiürült az éléskamrák.

Mikor a gazda ismét elfoglalta őrhelyét a söntéspult mögött, Anna odasúgta:

– Nem mond igazat. Tartalékolja készleteit. A hegylakók már hónapok óta a régi ár háromszorosáért sem adnak el élelmiszert. Furcsa hírek szállongnak körükben. Azt beszélnek: a Monarchia rövidesen elveszti a háborút, és ez a vidék Olaszországa lesz. Akkor pedig mihez kezdenek az osztrák papírpénzzel?

– Csak ez a baj? Kár, hogy nem szolt korábban. Méghogy nem fogadják el az osztrák pénzt! Most figyeljen, Anna!

Tárcája belső rekeszéből előhalászott egy arany húszkoronást. A pénzt öklébe rejtette, azután intett Pertininek. A fogadás szemmel látható kelleltlenséggel közeledett.

– Nos?

A fiú olaszul és meglehetősen folyamatos-sággal adta elő mondandóját.

A vendéglős meglepődött, és Anna szeme is megrebbent.

– Nézze, signor Pertini, ahol kedvemre szolgálnak ki, én ilyen pénzzel fizetek.

A tenyerébe rejtett aranyat a gazda felé fordította. Az olasz szeme felszikkasztott a gyönyörűségtől, és készségesen hajolt közelebb vendégéhez.

– Ha alaposabban utánanézne, esetleg találna a pincéjében valami jobbféle italt. Megfelelne például egy palack prosecco. Jólesne hozzá egy kis harapnivaló is.

– Uram, én mindent megteszek önökért. Úgy rémlik, maradt egy darabka füstölt sajtom. Kenyér – sóhajtott – már aranyért sem kapható, de hozhatok egy szép szelet polentát.

– Minden rendben, mester. Akkor hát lássuk a medvét.

– Csakhogy, épp itt a nehézség. Amint találom Önöknek, a katona urak – és szemét körülhúzókat a termen – mind ugyanazt fogják kérni. Ha pedig nem teljesítem rendelésüket, tíz perc alatt szétverik a vendéglőmet.

Az őrmester is körülnézett, és belátta, hogy az olasz aggodalma nem alaptalan. A vendéglős még közelebb hajolt:

– Volna egy megoldás. A söntés másik oldaláról nyílik egy filagória, amit békeidőben törzsvendégeimnek tartottam fenn. Oda nem látni be az ivóból, és ha kiteszek egy asztalt, önök zavartalanul megvacsorázhatnak.

Kiss jóváhagyó bólintása után magához intette Salvatorét, a pincérfiút. Pergő nyelven kiadott néhány utasítást, majd eltávozott.

– Jól tud olaszul – mondta a lány.

– A festészet hazája Itália, ismernem kellett a nyelvét.

Salvatore negyedóra múlva megjelent, és átkísérte őket a filagóriába. A tóra nyíló teraszt rácsra futtatott vadszőlő rejtette el, a hegyekre csak egy nyiladékon át lehetett kilátni. A vacsorát a gazda személyesen szolgálta fel. Szalvétával megtörölte a pókhálós palack száját, dugó pukkant és a szép metszésű poharakba lustán csurrant az aranyszínű bor. Anna gyanakodott.

– Mi az a prosecco?

– Édes, mazsola illatú csemegebor. Olyan, mint a tokaji aszú, de azért kevésbé rangos.

A sajt ízletes volt, a polenta meleg, és derős kukorica ízét a sütéshez felhasznált tej tette harmonikussá. Az ifjúság farkasétvágyával láttak a lakomához. Pertini egy darabig gyönyörködött bennük, azután tapintatosan visszavonult.

Vacsora után székeiket a lugas nyílásá-

hoz tolták. Feljött a hold, és az éjsötét tó fölé kék ködbe burkolódzva tornyosult a hármass hegyorom. Meghitt egyetértésben szemlélték a tájat, mikor a kis templom toronyórája megtörte a csendet. A kilencedik ütés után Anna megszólalt:

– Induljunk haza.

A fiú beszólt a falat áttörő boltív nyílásán:

– Pagare, signor Pertini!

A vendéglős egy pillanat alatt eltűntette az aranyat, és sokrekeszű erszényéből kazalnyi bankót tornyozott eléjük. Kiss látta, hogy becsületesen számol, hiszen a húszasból vagy ötven koronányi papírpénzt adott vissza. Figyelembe vette a pénzromlást. Az őrmester nagyvonalúan megfelelt a halmot, és visszatolta Pertininek:

– Ez a borralaló, ebből pedig megvacsorázunk a következő estéken.

Már kifelé tartottak, mikor a tulajdonos odasúgta:

– Holnapra ígért egy szép szál mordadellát a szomszéd tanyásgazda. Számítok önökre.

Mikor a következő napon kiléptek a teraszra, tapasztalták, hogy az olasz szavartartó ember. Rusztkus fatálon ízléses zöldségkörítéssel tálalta a felszeletelt szalámit. Majd kezét dörzsölgetve bizalmasan hajolt az őrmesterhez.

– Uram, van egy meglepetésem. Pincém egyik polcán találtam néhány üveg Lacrima Cristit.

A fiú ismerte a borkülönlegesség értékét, ezért a vendéglős markába újból egy arany húszast nyomott.

– Számítsa a többihez, és szóljon, ha kiürült a kontóm.

A Lacrima Cristi fenségesnek bizonyult. A Vezúv elmállott lágóján termő tüzes vörösbor úgy olvadt szét a nyelven, mint a harmat. A palackbontás ünnepélyes rítusa után a gazda eltávozott. A fiú gyönyörködött az ital bíbor színében, majd poharát a lányéhoz közelítette.

– Koccintsunk az évforduló emlékére. Öt évvel ezelőtt láttam meg magát.

A lány szépívű szemöldöke csodálkozva futott össze.

– Bizonyos, hogy engem látott, és ennyire biztos a dátumban?

– A dolog két nappal történt Quatorze Juillet, a franciák nemzeti ünnepe előtt. Ma is július 12-e van.

– És hol találkoztunk?

– Párizsban, a Louvreban.

– Na látja, hogy téved. Sohasem jártam Franciaországban.

A fiú megcsóválta a fejét, és csendesen mosolyogva előadta a Raffaello-festette

portréval, Aragoniai Johannával való megismerkedésének történetét. A vallo-
más patakja felszabadultan áradt ki. El-
mondta, hogy a szürke kórházi lét napjai-
ban miként várta és sóvárogta Anna-Jo-
hanna megjelenését. A lány elpirult, és ár-
nyékba húzódott. Hízelt hiúságának a
híres arcképhez való hasonlósága. Nem
kellett azonban különösebb éleslátás ah-
hoz, hogy felismerje, mennyire elbűvölte
az ifjút. Bántotta viszont női önértetét,
hogy a hódítás babérajain egy hajdan volt
szépasszonnal kell osztoznia.

Andalogva sétáltak vissza a tóparti ös-
vényen. A katona járása oly szépen javult,
hogy mankóit botra cserélhette fel. Mikor
lépését a lány a sebesültéhez igazította,
válluk és csípőjük összeért. Néhány mé-
ter megtétele után a véletlen megis-
métlődött. Megálltak. A szenvedély át-
szakított minden gátat. A fiú fél karral
magához rántotta a lányt, és ráhajolt az
édes arcra. Az összeszorított, hideg ajkak-
tól elutasítva, csókjaival szemét, homlo-
kát, haját borította el. Anna merev moz-
dulatlansága azonban úgy hatott, mint
egy jeges zuhany. Hirtelen kijózanodott,
mormolt valami bocsánatkérés-féltét, és
továbbindultak. Súlyos csend ereszkedett
közéjük. Mikor a kórház elé értek, a lány
állt meg. Bársonyos szemét a sebesülthez
emelte, szép vonalú száját megvilágította
egy ablakból aláhulló fénysugár.

– Most kiért rajong tulajdonképpen, An-
náért vagy Johannáért?

A fiú gyengéden karolta át a hajlékony,
karcsú derekat, és szerelmes szíve min-
den vágyakozását rácsókolta a már nem
ellenkező ajakra.

Délután a professzor hívatta az őrmestert.
A szálloda igazgatójától megörökölt szobá-
ban fogadta.

– Foglaljon helyet – mutatott a hatalmas
írásztal előtti kanapéra. További sorsát
kell megbeszelnünk. Lába fiziológiai érte-
lemben gyógyult, funkcionálisan azonban
nem. A műtét után felesleges csontosodás
indul meg, és a porcszövetben öszszenö-
vések keletkeznek. Jární tud, de térde
örökre merev marad. Ha azonban egy má-
sodik műtéttel eltávolítom a mozgást aka-
dályozó képleteket, állapota lényegesen
javulhat. Erre természetesen nincs garan-
cia, hiszen ezt az operációt csak néhány
hónapja végzem. A klinikai gyakorlatban
ugyanis sohasem kellett olyan szörnyű
roncsolásokat helyreállítanom, mint ami-
lyeneket azok a mészárosok – és a front
felé intett fejével – naponta produkálnak
nekem. Műtéti statisztikám azonban elég-

gé biztató. Ezt a második beavatkozást
nem kötelező vállalnia, én csak javaslok,
de döntenie magának kell. Nekivágjunk?

– Természetesen, professzor úr.

– Flóra nővér majd elvezeti a röntgen-
szobába. Kétnaponként felvételt készí-
tünk a térdéről. Ha az optimális állapot
bekövetkezik, megműtöm.

Ezen a napon a megszokottnál hosszabb
idő alatt tették meg az utat a vendéglőig.
Kiss az ösvény rejtett kanyarulatában ma-
gához szorította Annát, és egy hosszú csók
után mellére vonta a kedves arcocskát. A
néhányszor megisméltődő idill után a lány
kisiklott karjából, és egy szökkenéssel biz-
tos távolságba került tőle. Mielőtt azonban
a fák takarásából kiléptek volna a nyílt tó-
partra, Anna perdült eléje. Karját a fiú nya-
kára fonta, és ajkára üde, puha csókot le-
helt. A fiatalember szívét a viszonzott sze-
relem bizonyossága határtalan örömmel
töltötte el. Még akkor is a mámor hulláma-
in lebegett, mikor a teraszon a figyelmes
Salvatore alája igazította a karosszéket.
Pertini mester felébresztett felfedező-
szelleme jóvoltából könnyű, zamatos fras-
catit kortyolgattak. A toronyóra elütötte az
ötöt; a vadszőlőindákon áttündöklött a tó
napfényes háta. A fiú felszabadulva fantá-
ziált terveiről, jövőjükéről. Anna meglepő-
dött, hogy milyen természetességgel köti
össze sorsukat. Rövid ismeretségük és a
megvallott szerelem egynapos múltja nem
látszott elég szilárd alapnak ilyen nagyvo-
nalú építkezéshez. Később arra gondolt,
hogy rendkívüli időket élnek, amikor egy
hónap is több eseményt hoz, mint máskor
egy egész esztendő. Ilyen korban fel-
gyorsulnak az emberi sors fordulatai is.
Állát összekulcsolt kezére hajtotta, és
csillogó szemmel figyelt az ifjú festő-
jelölt lobogására.

– Drágám! A háború után nem iratko-
zom vissza azonnal az Akadémiára.
Olaszországi tanulmányútra Velencébe
utazunk. Csendes kis szállóban veszünk ki
szobát a Riva degli Schiavonin. Ablakunk
alatt a tenger hullámszik, szemközt a San
Giorgio campanillájából száll fel a ha-
rangszó.

A magas teraszon szinte lebegetek a tü-
kørsima tó és a hallgatag fenyvesek kö-
zött. A fiú egy évet töltött el mostoha ka-
tonasorban, jórészt a magasabb rendű ér-
tékek iránt érzéketlen társak körében.
Most szemben ült e kedves lánnyal, aki-
ben a szépségideál szerelme tárgyával
egyesült. Erőt vett rajta a kitarulkozás el-
lenállhatatlan lelki kényszere:

– Diákkoromban töltöttem Velencében

egy csodálatos nyarat. Akkor ismertem
fel, hogy festővé válni csak remekművek
tanulmányozása útján lehet. Mesteremül
és mintaképemül Giovanni Bellinit vá-
lasztottam.

A fiú szemügyre vett egy hegycsúcsot,
mely felett az ég kéksége lassan alma-
zölddé változott.

– Velencében fedezik fel az egymásba
olvadó színek bűvös hatását. Giovanni
ecsetje alatt a sápadt temperát is belső
fény világítja át. Az olaj bíborának mé-
lyén belső tűz parázslík. A város-szigeten
a műtermeket az ég változó kékje és a la-
gúnák nyesett fénycsíkjai világítják meg.
Ezért ragyognak ott a színek.

Átnyúlt az asztalon, és két tenyerébe
fogta a formás kis kezét.

– Elmegyünk az Akadémia képtárába,
édes, leülünk a Belliniekkel szemben, és
elmerülünk a műélvezet áhítatában.

Mikor a tóparton hazafelé bandukol-
tak, megfogta a lány két kezét. Karnyúj-
tásnyira távolodott. Anna meglepve,
kérdőn tekintett rá. Arcát az a délutáni,
tompá fény világította meg, melyet már
Leonardo is ideálisnak tartott a portréfes-
téshez.

– Édes, ha a nagy velenceiektől elsajá-
títottam mindazt, ami megtanulható,
megfestelek Téged, mint Aragoniai Jo-
hannát.

Hosszú csókban forrtak össze. Ezen a
napon élték át az édes-keserves nyár leg-
boldogabb délutánját.

A röntgenfelvételek sorozata jelezte a
professzornak, hogy az operáció ideje el-
érkezett. Egy csütörtök reggeli viziten
bejelentette:

– Nos, fiatalember, hétfőn találkozunk
a műtőben.

Délben a megüresedett szemközti ágy-
ra frissen operált beteget hoztak. A bepó-
lyált mellkasú tüzerhadnagy nyugtalan
szobatársnak bizonyult. Felébredése után
hánykolódott ágyán, majd vízért kezdett
rimánkodni. Flóra kortynyi teával csilla-
pította szomját. Mivel a követelődzés tíz-
percenként ismétlődött, Kiss odatelepe-
dett a tüzer ágya mellé, és a nővér utasi-
tása szerint időnként kevéske itallal meg-
nedvesítette a cserepes ajkakat. A beteg
arcán piros rózsák égtek, ezért Flóra
megmérte lázát. Gondterhelten jegyezte
be a kórlapra az adatot. Félóránként je-
lentkezett a lázmérővel; délután Molnár
századossal tért vissza. A doktor meg-
vizsgálta a beteget, tanulmányozta a láz-
lapot, majd eltűnődött az ágy fejénél. Az

esti vizitnél a professzor is elidőzött az új betegnél. A szakállas doktort félrevonva, halkán megkérdezte:

– Kolléga, a műtéténél tapasztalt olyan körülményt, ami indokolná a magas seblázat?

– Nem, professzor úr.

Este az őrmester és a lány a kert padján beszélgettek. Anna már tudott a hétfői műtétről.

– Én foglak altatni, Édes. Őrzöm álmod, hogy a hosszú műtétekből semmit ne érezzél.

A fiú hajnalban dideregve ébredt. Kevésnek bizonyult a máskor elegendő kincstári pokróc. Reggelre már vacogott. Flóra észrevette szemei lázas csillogását. Tartalék pokróccal és hőmérő-vel tért vissza.

– Mennyi? – kérdezte a mérés után a beteg.

Flóra habozott, de végül odasúgta:

– Negyven fok.

A folyosón gyors léptek közeledtek. A professzor Molnár és a főnővér kíséretében lépett be. Tüzetesen megvizsgálta az őrmestert, majd a tüzért is. Eltávozva rövid tanácskozással a kezelőben ültek le.

– Százados úr, a szálloda lakatlan szárnyában rendeztesse be új kórtermet. A két belézasodott beteget oda szállíttassa át.

– Karantén? – vonta fel a szemöldökét Molnár.

A professzor bólintott.

– Elizabet, értesítse a doktor urakat és az ápolószemélyzetet, hogy tizenegykor a szobámban értekezletet tartok. A műtöben tartózkodók és a szolgálatosok kivételével mindenki jelenjen meg.

A professzor elgondolkozva, szórakozottan viszonzta a belépők üdvözlését. Mikor látta, hogy a létszám teljes, előjött hatalmas íróasztala mögül, és kertelés nélkül rátért a lényegre.

– Önök tudják, hogy az Újvilág hadba lépése óta özönlenek Franciaországba az amerikai katonák. A szövetséges azonban behurcolt a kontinensre egy korábban ismeretlen betegséget. A heves, influenzához hasonló láz gyors terjedése eleinte csak kellemetlenséget okozott. Augusztusban azonban a kórokozó új, sokkal veszélyesebb mutánsa jelentkezett. A magas lázzal járó kétnapos szakaszt követi a szövődmény, a tüdőgyulladás. A halálozási arányszám igen magas. Az eseményeket az antant hadveze-

tés titkolni igyekezett, természetesen eredménytelenül. Egy svájci szaklap megszerezte több kóreset leírását és a járványra vonatkozó adatokat. Az epidémia terjedéséről tudomást szerzett a központi hatalmak hadvezetése. Sokan vélték úgy, hogy a járvány a mi természetes szövetségünk. Úgy gondolták, olyan, mint az ószövetségben leírt bibliai csapások: csak az ellenséget pusztítják, de a választott népet megkímélik. Nos, a ragály nem tiszteli sem az országhatárokat, sem a frontvonalakat. Júliusban bizalmas értesítést kaptam arról, hogy a betegség felütötte fejét csapatainknál. A mai napon viszont kétségtelenné vált, hogy a lázas fertőzés átterjedt a mi kórházunkra is.

Forsmann szünetet tartott. A tágas helyiséget izgatott moraj töltötte meg. Kezét felemelve csendet kért, majd folytatta:

– Jogosan kérdezhetik tőlem, mindezt miért tartottam titokban. A francia orvosok a járvány terjedését a legszigorúbb rendszabályokkal sem tudták meggátolni. A betegségre pedig gyógyszer nincs. A közeledő csapás elhárítására sem eszközöm, sem esélyem nem volt. Nem látam értelmét annak, hogy önöket az elkerülhetetlen veszedelem előérzetével megterheljem. Tartok attól, hogy súlyos megpróbáltatások várnak kórházunkra. Orvostudományunk eszközei a sors játékszereivé válhatnak. Ez természetesen nem ment fel a hippokratesi eskü alól: minden életért az utolsó pillanatig harcolnunk kell.

Míg beszélt, tekintetét hallgatóságán pihentette. Csak egy arcot került: Anna állhatatosan ráfüggesztett, aggódó szemét.

Délután Elizabet feldúltan rontott be a professzor szobájába.

– Anna nővér összeesett a sterilizáló készülék mellett!

A professzor a vizsgálóba sietett, ahova Annát lefektették. A lány már felnyitotta szemét. A doktor először pulzusát tapintotta ki. A kecses csukló ernyedten pihent az izmos férfi kezében. A diagnózist percek alatt megállapította: a titokzatos láz tovább szedi áldozatait. Annát egy félreeső nővérszobába helyezték el. Flóra és váltótársa ügyeltek mellette.

A nyárutó két szép nappal búcsúzott a tündéri tájba ágyazott kórháztól. A természet fenséges közönnyel haladt el a szobák mélyén érlelődő egyéni tragédiák felett.

A fiú már önkívületben feküdt ágyán. Szemét a mennyezetre szegezte, ahová a delírium a múlt és jövő képeit festette fel. A Louvre nagytermében járt apjával. Aragóniai Johannához mentek. A lány rámosolygott, kezét nyújtotta, és kilépett a keretből. Hármában haladtak át a Nagy Galérián. A nyitott ablakon át széles sugárban ömlött be a napfény. Könnyű lábbal lépték át a párkányt. Lenn csillogott a Szajna, és ők úgy haladtak a fényporos pázsmán, mint egy széles, kényelmes országúton.

Forsman tett még egy utolsó kísérletet. Gépkocsin a hadtestparancsnokságra hajtattott, és géptávíró felhívta Bécset. A készülékhez hívatta öreg kollégáját, Beltramit, a járványtan professzorát. A Hughes-készülékből előkunkorodó szalag sajnos megerősítette a svájci lapból szerzett információt. A láz kórokozójára semmiféle gyógyszer nem hat.

Mikor visszaérkezett, Anna már haloklott. A betegszobába sietett. A lány bronzhaja szétterült a párnán, szemében az elszálló lélek apátiája ült. Mikor a professzor jelenlétét észrevette, megélenkült. Forsmann odalépett a fejéhez. A cserepes ajkak erőlködve formáltak a szavakat, de érteni nem lehetett őket. Közelebb hajolt a lányhoz.

– Mint Aragóniai Johannát – suttopta.

Az ősz doktor bólintott, hogy érti. Anna megnyugodott. Az ágynál álló Molnár doktor megkérdezte a professzort, mit mondott a nővér.

– Aragóniai Johanna nevét említette. Egy híres festmény a Louvreban – tette hozzá magyarázólag.

– Mit akart ezzel mondani?

A professzor hosszan szemlélte a szép arcot, melynek vonásai már felvették végső elrendezettségüket. A lány egy bizalmas elbeszéléséből ismerte a szerelmi románc történetét. Halkan, kissé magának mormolta csak a választ:

– Azt hiszem, én megértettem őt.

Alkonyodik. A temetőt elhagyják az utolsó látogatók is. A sírok közt elszórt fenyőkön halkán orgonál a szél azoknak, akik betértek a Jó Álomhoz címzett fogadóba, hogy végigálmodják ifjúságuk be nem teljesült ábrándjait.

A bajaiak ajándéka a csanádi reformátusoknak 1808-ban

Eddig úgy tudtuk, hogy a bajai református gyülekezet 1811-ben jött létre, és ekkor építették imaházukat. Ez a vélekedés helytálló, de az alábbi adatok árnyaltabbá teszik keletkezésének történetét.

Az utóbbi időben sokat bajlódok Csanád történetével, s ennek során az eddig ismeretlen adatok tömege került elő. A helybéli keresztelési anyakönyv 58-59. lapján a következő bejegyzést találtam:

„Az 1808dik Esztendőben Augusztus Hónapjának elején tsináltatott Bajai Teintetes Dömötör Pál Fiscalis és Superintendentális Assessor úr a Csanádi Szent Ekklésia számára az Úr Asztalához edj ezüst tányért megaranyozva, és által is adta ajándékolul.

Az 1810dik Esztendőben a Reform. Csanádi Szent Ekklésia kisebb harangja elhasadván Husvétba Bajai Nemzetes Göbölös István úr két akkorára meg öntette 310 az az háromszáz tíz foréntokért, és Majus 27dikén által is adta ajándékolul ezen Református h. Ekklésiának.”

Dömötör Pált eddig is számon tartotta a bajai helytörténeti kutatás (Bánáti Tibor, Honpolgár 1997.), de elsősorban költői, műfordítói munkáját emelte ki.

Mecénási tevékenységéről, Göbölös István szerepéről, keveset tudunk.

Nagyon jellemző az időpont. Az újabb adatok szerint 1809 elején a bajai reformátusok már szervezték egyházukat. Nyáron sikerült felsőbb hatóságuknál, a Dunamelléki Református Egyházkerületnél elérni, hogy leányegyházként elismerjék törekvésüket. Csanádhoz csatolták őket, azaz Csanád ANYAEGYHÁZA lett a „zsenge bajai hajtásnak”. Ám nem sokáig, mert 1811-ben a bajai gyülekezet is anyaegyházzá vált. A másfél év alatt (1808 nyara–1811) azonban Csanádhoz tartozott. Nem lehet véletlen, hogy ebben az időben történik mindkét ajándékozás. Az ezüsttányér az úrvacsoraosztáshoz kellett, a harang pedig a Duna árteréből felköltözött csanádiak új templomába hívta híveit — köztük a bajaiakat is — istentiszteletre. Volt tehát egy rövid, átmeneti idő, amikor a csanádiak egyházszerkezeti szempontból magasabb rangot foglaltak el, mint a bajaiak. Jogosan. Amennyire jelenlegi adataimból meg tudom ítélni, református hitüket az 1620-as évek közepéig tudják visszavezetni.

Kőhegyi Mihály

biztosítja hitelességét a tanítványok előtt a zeneszeretet, zeneértés átadásában, ami napjaink társadalmi igényét (igénytelenségét) tekintve különösen fontos, nemes és nagy elhivatottságot igénylő feladat.

A lemezen a főiskola vegyes kamarakórusának műsora hallható. Az együttes 10 éve működik a főiskolán Feketéné Bakacsi Zita vezetésével.

A kórusba az ének-zene műveltségterületet választó, illetve „csak” kedvtelésből éneklő hallgatók egyaránt szívesen járnak.

A kórustagok többsége végzős hallgató, ezért a lemezen hallható műveket az utóbbi négy év „kedvenceiből” válogatták.

Több kórusmű szólal meg az énekes zene virágkorából, a reneszánsz korból. A könnyed, táncos vagy éppen lírai, szerelmes világi madrigál mellett néhány nagyon szép dallamívű egyházi mű (motetta) is felcsendül.

Kodály Zoltán és Bárdos Lajos kompozíciói állandó, szívesen énekelte darabjai a repertoárnak. Ugyancsak helyet kapott a lemezen egy lírai, skót népdalfeldolgozás és néhány vidám spirituálé is.

A felvételen a teljes kórus és ennek tagjaiból alakult, önállóan másfél éve együtténeklő kiskórus felváltva énekel. A kiskórus a tagok saját kezdeményezésére jött létre a még több közös éneklés igényéből és örömeire.

A kórus rendszeres szereplője a főiskola rendezvényeinek (tanszéki bemutatkozó est, karácsonyi hangverseny, a Víz Világnapja, diplomaosztó ünnepség, kiállítás-megnyitók). Szívesen vesznek részt városi jótékonysági hangversenyeken, az Óvó- és Tanítóképző Főiskolák Országos Kórustalálkozóin.

Különösen vonzóak a kórustagok számára a hosszabb időtartamú kirándulással egybekötött külföldi vendégszerelések. Jártak Ausztriában, Erdélyben, Németországban.

A lemez elkészítésével egy *hangzó emlékkönyvet* szeretnének adni mindazoknak, akik ismerik a kórus tevékenységét, részesei vagy pártfogói voltak eddigi munkájuknak, és szeretettel ajánlják azoknak, akik szívesen megismerkednek a főiskolán folyó zenei alkotó-tevékenységgel.

A lemez megvásárolható az Eötvös József Főiskola könyvtárban.

Feketéné Bakacsi Zita

Megjelent az Eötvös József Főiskola Kamarakórusának CD lemeze

„Mélyebb zenei műveltség csak ott fejlődött, ahol ének volt az alapja...”
(Kodály Zoltán)

Az Eötvös József Főiskola történetében újszerű és örvendetes esemény egy saját CD lemez kiadása. „Kézelfogható” bizonyítéka a főiskola Pedagógiai Fakultásán folyó zenei alkotómunká-

nak, a hallgatók érdeklődésének a kóruséneklés és ezzel természetesen leendő hivatásuk iránt. Hiszen valamennyien tanítók, óvodapedagógusok, művelődésszervezők lesznek, akik a felnövekvő nemzedéknek fogják a zenekultúrát közvetíteni.

A saját alkotótevékenység olyan elkötelezettséget ad művelőjének, ami

Egy kiállítás-megnyitó szövegéből...

2001. március 2-án, pénteken két kiállítás-megnyitó volt városunkban. A JAMK kiállítótermében Gaul Emil, az iparművészeti főiskola tanszékvezetője tartott megnyitót, és adott át nemzetközi díjakat, az ÚÁMK-ban a városi iskolahét nyitó rendezvényén Jászberényi Matild, a Vizuális Iskola igazgatója nyitott meg gyermekművészeti kiállítást. Ez utóbbi megnyitó szövegéből idézünk:

„Így tavasz felé megolvad a tél jege az Alpokban, s elindulnak a vizek a Duna felé. A folyó dagadó árja magával ragadja, morzsolja a köveket, sodorja a kavicsot, és eltéríti szeliden, már évezredek óta, országról országra, amerre csak kanyarodott, vándorolt valaha a Fekete-tengerhez igyekeztében. Különös (kerámia) kavicsokat indítunk ma útnak innen Bajáról, melyek hírt visznek oldalukra róva városunkról, a *Vizuális Iskola* által meghirdetett és a *Nemzeti Kulturális Alap-program* támogatásával lebonyolított ÉLET A DUNA MENTÉN című nemzetközi rajzpályázat sikereiből.”

Ezek a kavicsplakettek a pályázat fő díjai — jó kézbe venni őket, mint természetes testvéreiket — a művelődési házban találtak gazdáikra. A nemzetközi rajzpályázathoz csatlakozott minden bajai tanuló, aki benevezett munkájával az iskolahét versenyére.

„Öreg, bölcs Dunánk határokat nem ismerve élesíti a tavaszt, tisztára mos, életet ad a mellette lakóknak. Összeköt miniket a folyó szeretete. A Duna élete, története figyelmeztet arra, hogy a természet és az emberiség törvényei minden más-

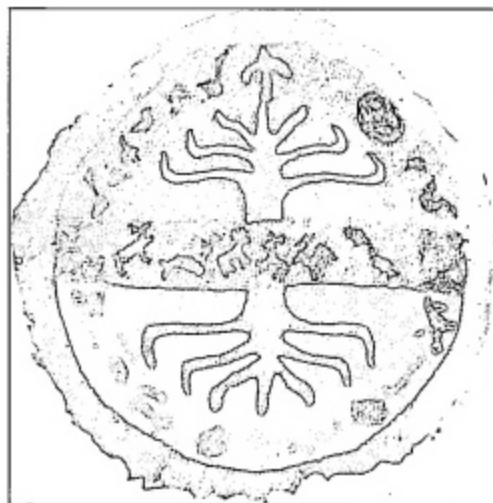
nál fontosabbak. Tudjuk, a mellette élők sorsa, öröme gyakran összefonódott a történelemben.”

A Németországból, Ausztriából, Jugoszláviából, Romániából (főleg Erdélyből) és természetesen hazánkból érkezett rengeteg (738) kép több hasonló, de különböző élményről is mesél. A neves művészekből és művészetpedagógusokból álló meghívott zsűri 8 műfajban 288 alkotást választott kiállításra érdemesnek, ami csak több helyszínen mutatható be. Nyolc műfajban 52 díj és 56 dicséző oklevél született. Örömeinkre igen sok bajai szereplővel büszkélkedhetünk. Újvárosban a nemzetközi grafikai és festészeti alkotásokat fogadták be a pályázat bajai fordulójának díjnyertesei mellett. A plasztika-kerámia, textil, népi kézműves és tűzzománc munkák a Gyakorló Iskolában, a fotók a Magyarországi Németek Általános és Művelődési Központjában láthatók.

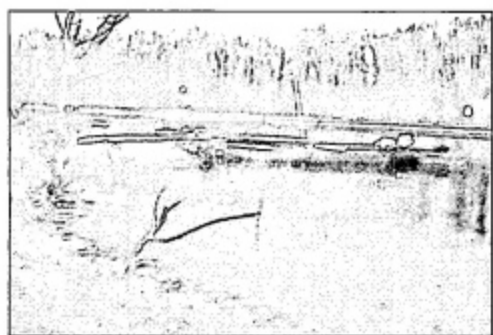
Minden bajai szereplő nemzetközi mezőnyben is megmérettetett. A Vizuális Iskola zsűrije a helyi fordulóban 26 díjat és 36 dicséző oklevelet ítelt a résztvevőknek. Városunk legtöbb iskolája szépen szerepelt, különösen a Gyakorló és a II. Rákóczi Általános Iskola. A díjakat Széll Péter polgármester adta át. Minden kiállító gyereket katalógussal ajándékoztunk meg.

Megköszönjük a rendezvény támogatását Baja Város Önkormányzata Milleniumi Bizottságának, Oktatási Bizottságának és Nieval Béla vállalkozónak.

Dani Jánosné

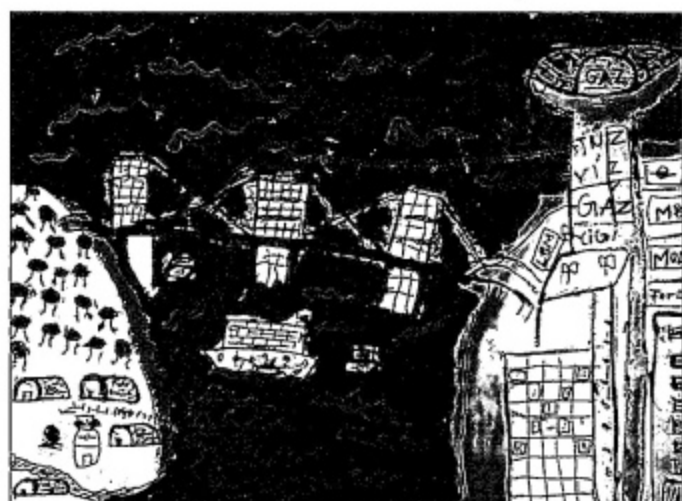
Textil műfajban csoportos I. díj
Nádasdy Kálmán Művészeti és
Általános Iskola, Budapest,
Magyarország

Fotó műfajban II. díj Korsós Kata,
Vizuális Iskola, Baja, Magyarország

Fotó műfajban Josef Federholfer I. díj
Passau, Németország

Festészet műfajban Borbély Tamás II. díj
Székelyudvarhely, Románia

„Ecce Homo” az ezredfordulón I.

Egyetlen eddig ismert élőlény sem tud olyan visszapillantást tenni múltjára és prognózist készíteni jövőjéről, mint az értelmes/bölcs embernek nevezett faj, a Homo Sapiens. Hogy milyen ez a „leltár”, az mindig függ a történelmi cezúrától, amikor a tárgykörrel kapcsolatos gondolatok papírra kerülnek, de talán még inkább determinálja a szerző egyedi/szubjektív állapota: meglévő ismeretei, érzelmei, hangulati attitűdjei, életkora, kitűzött célja stb. ... stb. E befejezhetetlen felsorolás mindegyikének lehet ugyan bizonyos csontvázat kreálni, de mind a váz, mind az egyes elemekről elmondható tartalom ugyancsak végtelenül változatos, ellentmondásokkal, hipotézisekkel tarkított lehet csupán. Szóval, ahány ember, annyiféle, vagyis teljesen egyedi lesz nemcsak a csontváz, de az azt bizonyos egészévé, ideává összeállított kép is! Így ezen image is csupán provizórikusnak nevezhető: nem teljesnek, főként nem véglegesnek! Csúpn egyetlén ember, adott időpillanatban megfogalmazott gondolatokra, amely elmondva vagy leírva — természetesen bármiféle más jelképekkel ábrázolva is — orientálhatja a befogadót az adott témával kapcsolatos, szintén sajátos mikrokozmoszának formálódásában.

E bevezető gondolatokat előlegezve ajánlom — csúpn motivációként — az emberről alkotott meditációhoz kedves olvasómnak.

Múltunktól a jelenünkig tartó történetünk — ugyanígy minden egyes emberé is — *természeti és társadalmi hatásrendszerek* bonyolult hálózatrendszeré által determinált eredő. E két hatás közül mindenképp a *természeti lény* mivoltunk tekinthető régebbinek, az alapvetőnek. A korszerű genetikai, antropológiai kutatások bizonyítékai szerint nem máról-holnapra keletkezett az ember, hanem az *élet megjelenése óta zajló evolúciós változások* következményeként képződöttünk egy piciny hajtásként az „életfán”. A szűkebb értelemben vett emberré válás szakasza is — jóllehet ezt abszolút időhatárok közé szorítani lehetetlen — inkább millió években adható meg. A hominizáció során anatómiai, élettani változások egész sorozata játszódott le mai habitusunk kialakulása során. A testtartás, az első végtagok bonyolult szerszámhasználó kézzé alakulása, az absztrakt gondolkodásra és bonyolult kommunikációkra, tudatos mű-

ködékre képes nagyagykéreg, a legkomplikáltabb szocializáció az emberi társadalom kialakulását tette lehetővé. Jelen írásomban a természeti/biológiai referenciák közül válogatok néhányat.

Éppen az ezredfordulón feltérképezett „emberi genetikai kód” a legmeggyőzőbb bizonyíték arra, hogy anatómiai és élettani sajátosságainkban 97-98%-ban azonosak vagyunk biológiai elődeinkkel, csúpn néhány százalékkal kifejezhető „emberi specifikumaink” vannak. Mindezek a 23 pár kromoszómában elhelyezkedő DNS (deoxi-ribonukleinsav) láncokban összeállt genetikai kódrendszerben programozódtak be az evolúció során. Egy-egy ember egyedi és megismételhetetlen variációkban jut génállományához, amelynek következtében minden ember — még az egypetéjű ikrek is — bizonyos felépítés- és működésbeli specifikummal rendelkezik, azaz *eltér a másiktól!*

Természetesen, nagyon általánosan, a főbb vonásokat illetően alapvetően megegyezik a törpe növésű busman, az atlétikus termetű szudáni néger, az amerikai indián, az európai és ázsiai embertípus, de már külső megjelenésükben számtalan egyedi vonás fedezhető fel.

Az eddig feltárt biokémiai/anatómiai eltérések közül elegendő csúpn a vércsoportokban (A, B, AB, 0 vércsoportok, Rh-faktor) tapasztalható eltérésekre, a negrideknél uralkodó sötét színekompleszióra, az egyes ázsiaiaknál meglévő mongol-redőre utalnunk. A feltárt emberi géntérkép olvasni tanulása folyik napjainkban, amely nap mint nap villant fel valami újat ember-ember, valamint az ember-állat összehasonlítási folyamatban.

A „valójában minden ember más” kijelentés abszolút értelemben igaznak nevezhető tartalma olykor nem könnyen állapítható meg az emberi biológikumok összehasonlításakor! A különbségek extra adottságokban (ritka génpárok összeállása a zsenik esetében), de nemkívánatos hiátusokban, rendellenességekben is jelentkezhetnek. A kromoszómákban, illetve a DNS-részletekben (géneknél) létrejövő eltérések az ivarsejtek keletkezésakor, a megtermékenyítéskor, továbbá a zigóta (megtermékenyített petesejt) osztódásakor következhetnek be külső és belső hatások következtében. Számos öröklött rendellenesség (pigmenthiány, vérzékenység, allergiák, enzimhiányok, idegrendszeri defektusok, testi és szervi deformációk stb.) bizonyítja, hogy az ember esetében napja-

inkban is zajlik az evolúció fő mozgatója, a természetes szelekció! A természetben is fellelhető *mutagének* (mutációt kiváltó hatások) közül az ultraviola-sugárzás, a hőhatás, bizonyos vegyi anyagok léggel vagy táplálkozással a szervezetbe jutva szinte állandó hatótényezőkként szerepelnek az ember biológikumának formálódásában.

Az 1950-es években összeállított „biológiai-pokolgép” felhúzó mérföldkövet jelentett az élet/ember mibenléte megfejtésében!

Az ezredfordulóra megindított génszűrés, megvalósított emlős-klonozás egyenes következménye az öröklődésről szerzett ismereteknek.

Hogy mennyire, s milyen eséllyel fog beavatkozni az ember *sajátos természeti lény mivoltába*, a folytatásban tervezett gondolatokban olvashatnak néhány ötletet, amikor is az ember *társadalmi meghatározottsága* kerül szellemi táplálkozásunk asztalára!

Dr. Laki Ferenc

BAJAI HONPOLGÁR

Városi és Környezetvédelmi Lap
1981. április 231. évfolyam 4. (178.) szám Ára: 100 Ft

**Várostörténeti és
Környezetvédő Lap**

Megjelenik minden hónap
első napján ISBN 1416-4469
<http://www.bajaobs.hu/baja/honpolgr/mutato.htm>

Szerkeszti a szerkesztőbizottság

**Felelős vezető:
Bánáti Tibor**

Tagjai:
Bálint László, dr. Dániel József, Jász Anikó,
Kovács Zita, dr. Laki Ferenc,
Sárosy Józsefné, Schmidt Antal

**Tervező szerkesztő:
Bálint Attila**

**Lapalapító és kiadó:
Újvárosi Általános Művelődési Központ**

Postacím:
6500 Baja, Oltvány Imre u. 14.

Fenntartó:
Bajai Honpolgár Alapítvány

Az alapítvány számlavezető bankja:
OTP Kereskedelmi Bank Rt.
Bajai Fiókja 11732033
Bajai Honpolgár Alapítvány 20030119

Nyomdai munkák:
Arculat Nyomda Kft.
Baja, Attila u. 15. Tel.: 79/428-944

**KÉZIRATOT, FÉNYKÉPET NEM ŐRZÜNK
MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.**